

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Ajaloo ja arheoloogia instituut

Kunstiajaloo õppetool

Paul Reets kui kunstikriitik

Bakalaureusetöö

Koostanud: Gertrud Kikajon

Juhendaja: Tiiu Talvistu

Tartu 2013

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Gertrud Kikajon

(allkiri)

(kuupäev)

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Biograafia.....	7
1.1 Tallinn ja noorus	7
1.2 Saksa sõjavägi 1943–1945	8
1.3 Bonni ülikool.....	9
1.4 Ameerika ja Harvardi ülikool.....	10
2. Päevaraamatud	16
2.1 Kunst laiemalt Paul Reetsi käsitles	16
2.2 Vorm ja sisu	21
2.3 Moodne kunst.....	22
2.4 Kunstnikud	24
2.5 Märkmed Eesti kohta	27
3. Paul Reetsi publikatsioonid.....	30
3.1 Avaldatud artiklid kunstist	33
3.2 Maalikunst.....	34
3.3 Arhitektuur	37
3.4 Graafika ja karikatuurid	38
3.5 Kunsti ja kunstiraamatute arvustus	41
Kokkuvõte.....	46
LISA.....	49
Paul Reetsi publitseeritud kunstiartiklid	49
Kasutatud kirjandus.....	52
Käsitajalised materjalid, dokumendid.....	52
VÕÕRKEELNE RESÜMEE	55
Summary	55
Paul Reets as an art critic	55

Sissejuhatus

Tähelepanuväärne osa 20. sajandi eesti kunstist on loodud paguluses. Nõukogude võimu taastulekuga põgenes Eestist palju kunstnikke, esmalt Rootsi ja Saksamaale ning hiljem edasi USAsse, Kanadasse ja Austraaliasse. Põgenes üle 70 000 eestlase, kellest enamus oli intellektuaalne eliit.¹ Ka eksiili läinud kunstnikud jätkasid võõrsil oma loominguga. Eriti tugevad Välis-Eesti kogukonnad kujunesid välja Rootsis ja Kanadas, kus kultuurist ja kultuuriüritustest sai eestluse põhiline säilitamise viise. Sama suurt tähtsust omandasid võõrsil avaldatud perioodikaväljaanded. Ajalehtede avaldamisega tehti algust niipea kui suudeti, samuti prooviti alati trükkida ka näituste katalooge. Kõige mahukamateks kultuuriajakirjadeks kujunesid Tulimuld ja Mana.² Mitmed kodumaalt lahkunud kunstnikud nagu näiteks Endel Kõks või Karin Luts hakkasid võõrsil tegelema ka kunstist kirjutamisega ning avaldama oma artikleid. Lisaks kunstnike enda kirjutistele jätkasid ka sellised kunstiajaloolased nagu Armin Tuulse, Olga Brendsen-Paris, Rudolf Paris ja Eestis õppejõuna töötanud rootslane Sten Karling oma arvamuste publitseerimist. Nende tegevuse tulemusena on meieni jõudnud nii artiklid kui ka üldisemad teosed pagulaskunsti kohta. Kuid puuduvad uurimused, mis käsitleks sealsete kunstiajaloolaste vaimset pärandit. Ainsaks ülevaateks paguluses ilmunud kunstikirjutistest on Endel Kõksi koostatud eesti autorite artiklite bibliograafia, „A Bibliography of Estonian Art and Artists outside Estonia“, mis nägi trükivalgust 1980. aastal.³ Paguluses täienesid kunstiajaloolaste read aga ka uue põlvkonnaga, kes omandas oma hariduse juba võõrsil. Osaliselt justkui nende kahe põlvkonna vahele jääb selles töös uuritud Paul Reets. Ta lahkus samuti Eestist 1940. aastatel ja omandas kõrghariduse võõrsil. Päevakohaseks muudab nimetatud teema P. Reetsi hiljuti Eestisse saabunud pärand, mis jõudis 2011. aastal Tallinna Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse (edaspidi UTKK) Väikese Illimari 12 muuseumisse. Eestisse jõudnud materjalid võib tinglikult jagada kolmeks osaks, raamatud, isiklikud dokumendid, käsikirjalised märkmed ja kunstiteosed.

¹ Undusk, Jaan. Eesti, eksiil ja Välis-Eesti. Väike mentaliteedilugu. – Akadeemia 2008, nr. 10, lk 2257.

² Eesti kunst paguluses. Toim. Koll, Kersti; Talvistu, Tiit. Tallinn: Kumu kunstimuuseum, 2010, lk 30.

³ A Bibliography of Estonian Art and Artists outside Estonian/Välis-Eesti kunstieli bibliograafia. Stockholm: Välis-Eesti & EMP, 1980.

Reets on tuntud kunsti- ja kirjanduskriitikuna, enim väliseesti ringkondades. Paraku Eesti kultuuriruumis on ta seni küllaltki tundmatu. Mõned aastad tagasi toimunud näitus Eesti kunst paguluses keskendus kunstile ja kunstnikele, jättes täiesti välja kunstikriitika. Autor leiab, et seni ei ole piisavalt pööratud tähelepanu kunstikriitkale väljaspool kunstnike monograafilisi katalooge, kus nende endi kirjutisi on kunsti kõrvalt ka analüüsitud. Tähelepanuta on jäänud aga eraldi kunstiajaloolaste uurimine.

Käesoleva bakalaureusetöö ülesandeks on anda ülevaade Paul Reetsi tegevusest kunstikriitikuna. Töö eesmärgiks on leida Reetsile omane lähenemine kunstile, tuginedes tema avaldatud kunstikirjutistele ning isiklike päevaraamatute märkmetele. Uurimuses ei pöörata tähelepanu talle kui kirjanduskriitikule. Selles valdkonnas avaldatud artiklid on toodud ära tema avaldatud artiklite statistilises ülevaates. Samuti ei ole pööratud tähelepanu tema päevaraamatutes kirjandust puudutavatele märkmetele. Eelpool mainitud tööst väljajäetav valdkond vajab edaspidist uurimist, kuid bakalaureusetöö mahu ning kirjanduse väiksema olulisuse tõttu kunstiajaloo valdkonnale ei käsitleta seda antud töös.

Varasem uurimus. Paul Reetsi ja tema kirjutiste senisest uurimisseisust ei saa väga rääkida. Tegemist on põhiliselt uurimata valdkonnaga. Hea ülevaate tervest pärandist on andnud Jaan Undusk Tuna 2/2012 ajakirjas ilmud artiklis „Paul Reets ja tema kultuurikogu“⁴. Reetsi kui kirjanduskriitikut on mainitud näiteks „Eesti Kirjakuulutajad Eksiilis“, „Eesti kirjanike leksikon“, „Eesti Kirjandus Paguluses XX sajandil“. Esimese kahe puhul on tegemist vaid põgusalt biograafiliste andmete kajastamisega. „Eesti Kirjandus Paguluses XX sajandil“ annab Piret Viires kriitika peatükis Reetsi kirjutamisstiilist juba veidi põhjalikuma ülevaate⁵. Eesti kirjanike leksikon annab teatava ülevaate Paul Reetsi kirjutistest. Nimetatud teoseid on selles töös kasutatud osaliselt biograafiliste faktide jaoks. Praeguseks on aga lisaks antud bakalaureusetööle hakatud ka teiste poolt lähemalt uurima Reetsi päevaraamatuid, et saada täielik ja laiahaardelisem ülevaade tema tegevustest ja mõttemaailmast.

Kasutatud allikad ja materjalid. Antud töös pärineb enamik materjalist UTKK korrastamata kogudest (veebruari seisuga). Põhiliselt on kasutatud Paul Reetsi isiklikke

⁴ Undusk, Jaan. – Paul Reets ja tema kultuurikogu. Tuna, 2012, .nr 2, lk 139–144.

⁵ Eesti kirjandus paguluses XX sajandil. Toim. Piret Kruuspere. Tallinna: Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2008, lk 679.

dokumente, suur osa informatsioonist pärineb aga tema päevaraamatutest. Need 22 märkmiku sisaldavad 63 aasta jooksul kirjutatud, hõlmates ajaliselt perioodi 1947–2010. Päevaraamatutes olev tekst on põhiliselt eesti, kuid vahel ka saksa ning inglisekeelne. Enamik ülestähendused käsitlevad kunsti ja kirjandust. Värv annavad ka märkused elust enesest ning filosoofilised mõtisklused ümbritsevast. Märkmikud annavad ülevaate Reetsi mõttemaailmast ja kultuurilistest huvidest, tema tähelepanekutest kunstis, kirjanduses ja kultuuris üldiselt, vähem tema igapäevastest tegemistest või tol ajal toimunud sündmustest. Olemasolevais märkmeis puuduvad suuresti mälestused Saksa sõjaväest ning pagulusse jõudmisest, kuigi Reets hakkas pidama päevikuid juba mõni aasta pärast sõda. Vähe ülestähendusi on ka Reetsi ülikooli õpingute kohta, kui siis vaid saksa keelsed märkused, mis puudutavad põgusalt Bonni. Eelnevast lähtuvalt tuleb Reetsi enda biograafia koostamisel baseeruda UTKKsse saabunud dokumentidele, mida Reets ise on aastate jooksul otsustanud säilitada.

Paul Reetsi pärandi teise kirjaliku osa moodustavad publitseeritud artiklid, millele keskendutakse töö teises pooles. See on vajalik, et saada terviklikku ülevaadet Reetsi kunstinägemusest. Enamik artiklites pärineb perioodika väljaannetest nagu Mana, Tulimuld, Vaba Eesti Sõna ja Vaba Eesti, samuti leidub ka kunstinäituste kataloogide eessõnu.

Töö jaotub kolmeks osaks. Esimene osa annab ülevaate Reetsi elust, keskendudes rohkem tema varasemale elule ja õpingute ajale kuni magistrikraadi omandamiseni. Selleks kasutatud allikad on enamasti Reetsi enda dokumendid, isiklikud kirjad ning samuti ülestähendused päevikutes. Teine osa analüüsib tema arvamust ja kirjutusi nii kaasaegse kunsti kui ka kunstiajaloo kohta. Nimetatud osa baseerub täielikult tema päevaraamatutes kirjutatule. Kolmas osa annab ülevaate tema publitseeritud artiklitest, keskendudes ja analüüsides avaldatud kunstikirjutusi. Lõpuks proovib töö autor kõrvutada tema avaldatud artikleid kunstist sellega, mida Reets kirjutas oma päevaraamatutes kunsti kohta.

1. Biograafia

Kunsti- ja kirjanduskriitik Paul-Henri Reets sündis 5. juulil 1924. aastal Tallinnas. Isa Viljam (Villem) Reets (1888–1955) oli Ridalast pärit sõjaväeametnik ja ema Emilie, neiuna Koolmeister (1886–1962), pärit Helmest. Pere elupaigaks sai Tallinn. Kuigi koliti mitmel korral jäid kõik Reetside kodud Tallinna Nõmme linnaosa piiresse. Teise maailmasõja ajal lahkus Paul Reets Eestist. Tema vanemad jäid aga Eestisse, kus elasid Tallinnas edasi.

1.1 Tallinn ja noorus

Noor Paul Reets alustas oma kooliteed kodule lähedal Nõmme algkoolis, kus õppis aastatel 1932–1936, jätkates pärast seda aastatel 1936–1943 õpinguid Nõmme gümnaasiumis. Sealomandatud haridust ei hinda Reets ise just väga kõrgelt. Esimeses päevikusissekandes 1947. aastal kirjutab ta, et soovib leida iseennast ja end paremaks muuta, sest ei ole enesega rahul. Seda osaliselt seetõttu, et tema üldharidus on nõrk. Reets leiab, et tal puuduvad täielikult teadmised filosoofiast, religioonist ja loodusteadustest. Samuti on suureks nõrkuseks keelte tundmine.⁶ Küllaltki huvitav on aga võrrelda ta enda arvamust Nõmme Gümnaasiumi küpsustunnistusega.⁷ Seal võib näha, et tema keelte tase oli tõesti rahuldav, välja arvatud eesti keel, mis oli hea. Reaalained koos paljude humanitaarainetega olid see-eest üldjoones kõik heal tasemel. Ajalugu ja religioon, kaks ainet mis hiljem muutusid oluliseks osaks tema elus, ei hinnatud gümnaasiumis kõrgemalt kui vaid rahuldavaga. Siin võib märgata Reetsile küllaltki omast joont – ta uurib ja arendab neid valdkondi, mis seda nõuavad, milles ta ei ole piisavalt head.

⁶ Reets, P. Päevik I, 1947, 21.12. UTKK. siin ja edaspidi korrastamata materjalid.

⁷ Reetsi, P. Küpsustunnistus 8.05. 1943. Nõmme gümnaasium. UTKK

1.2 Saksa sõjavägi 1943–1945

Gümnaasiumi lõpule järgnevatel aastatel 1943–1945 kuulus Reets Saksa sõjaväkke. Nimetatud perioodi lõpus, 1945. aastal teenis ta 20. Eesti diviisis ning jõudis läbi "Tšehhi põrgu" läände, Suurbritannia okupatsioonitsooni, vältides sedasi langemist NSVL võimu alla. Paul Reets asus Bonni, kus alustas 1945. aastal õpinguid.⁸ Teadaolevalt 1949. aastal alustas Paul Reets USA viisa ja sõiduloo taotlemist. Ilmselt just Ameerikasse saatmiseks kirjutab ta samal aastal inglisekeelse eluloo. Antud CVis kirjutas Paul Reets eluloost järgnevalt: pärast kooli lõpetamist töötab Paul Reets Saksa võimu all esialgu Tallinnas metallitehases „Ilmarine“. Haigestudes 1943. aasta septembris jäi ta töö tehases katki. Seal edasi töötas ta praktikandina fotolaboris „E. Kirchhof“ samuti Tallinnas. Aasta hiljem, septembris 1944, evakueeris Saksa võim firma Saksamaale, koos firmaga asus Saksamaale ka Paul Reets. Firma uueks asukohaks sai Danzigi, kus ta töötas 1945. aasta jaanuarini, pärast mida ta evakueeriti taas ümber. See kord Thüringeni, kus ta töötas farmis sama aasta oktoobrini. Tal õnnestus põgeneda Bonni, kus ta alustas ülikoolis õpinguid.⁹ See täiesti vastuoluline kirjeldus perioodist 1944–45 tuleneb ilmselt tema plaanidest minna edasi elama ja õppima USAsse. Märkida CVsse, et ta võitles Saksa sõjaväes, tähendab tõsist edaspidiste võimaluste kahanemist. Teades ilmselt seda, kirjutas Paul Reets endale küllaltki huvitava tsiviilkodaniku CV, jättes välja täielikult mingigi seotuse Saksa sõjaväega, mainides vaid, et Saksamaale sattumine tulenes tollasest võimust ja sealne liikumine oli põhjustatud samuti sõjast tulenevatest evakueerimistest. Taolisi CVsid loodi sel perioodil küllaltki palju, sest võimalus kõiki fakte kontrollida oli ülimalt raske. Samuti jättis Reets täielikult mainimata „Tšehhi põrgu“, kus grupp eestlasi sõdis, et pääseda NSVL okupatsiooni alla langemisest, mis Reetsil ka õnnestus. Tema selliselt loodud CV-l on siiski ilmselt ka mõningane tõepõhi all, sest elamiseks oli vaja raha teenida ning tema dokumentide hulgas on 24.septembril 1945 väljastatud isiku dokument, mis kinnitab tema töötamist põllutöölisena sel ajal.¹⁰

⁸ Eesti kirjanike leksikon. Koost O. Kruus ja H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, 2000, lk 457.

⁹ Paul Reets. Inglise keelse eluloo mustand, 25.09. 1949. UTKK

¹⁰ Paul Reets. Personaausweis 24.09.1945. Saksamaa. UTKK

1.3 Bonni ülikool

Arusaam, et ta senini omandatud haridus on nõrk, tuli alles pärast koolitee jätkamist Bonni ülikoolis. Seal asus Paul Reets õppima ajalugu, kunstiajalugu ja võrdlevat usunditeadust. Paljuski valdkonnad, milles ta varem nii edukas ei olnud kui arvestada tema koolitunnistusel olevaid hindeid. Bonni ülikoolis õppis ta aastail 1945–1950. 1947. aasta mais veetis lühikest aega Freiburgi ülikoolis.¹¹

Bonni ülikoolis oli Paul Reets kui sõja ajal ümberasustatud õpilane. See tähendas teatavat stipendiumi organisatsioonilt World Student Relief.¹² Kuid juba 1947. aastal võeti talt D-P (Displaced person) - ehk maapaguluse staatus ära.¹³

Saksamaal ülikoolis õnnestus tal õppida mitmete mõjukate kunstiajaloolaste, filosoofide ja usuteadlaste käe all. Kõige rohkem tuleks ilmselt aga esile tuua just kunstiajaloo õppejõude. Üheks selliseks õppejõuks on Heinrich Lützel, ¹⁴ teda on üheks „Bonni aastate naelaks“ pidanud oma artiklis ka Undsk.¹⁵ Reetsi dokumentide hulgas ongi kõige rohkem Bonni aastaid puudutavaid pabereid seotud just Heinrich Lützeleriga. Põhiliselt puudutavad need kirjad õpilase Paul Reetsi arengut ja õpinguid.¹⁶ Teine kunstiajaloolane, kellega Reets Saksamaa aastatel tutvus, oli Hanns Swarzenski.¹⁷ Reetsi lõputöö Bonnis oli kirjutatud Schleissheimi paleest.¹⁸

¹¹ Reets, P. Freiburgi ülikooli sertifikaat. 9.05.1947. UTKK

¹² Reets, P. World Student Relief kiri stipendiumite kohta. Dateerimata. UTKK

¹³ Reets, P. Mein Lebenslauf. 2.04.47. Bad Godesburg. UTKK

¹⁴ Heinrich Lützel (1902–1988), kunstiajaloolane ja teoreetik, taastas Bonni ülikooli kunsti osakonna

¹⁵ Undsk, Jaan. Paul Reets ja tema kultuurikogu, lk 143.

¹⁶ Reets, P. Heinrich Lützeleri kirjad Paul Reetsi kohta. UTKK

¹⁷ Hans Swarzenski (1903–1985), keskaja kunstiajaloolane. Reets, P. Dokumendid. Kiri Hanns Swarzenskilt. UTKK

¹⁸ Reets, P. Schleissheimi palee töö käsikiri. Dateerimata. UTKK

1.4 Ameerika ja Harvardi ülikool

Juba 1949. aastal USA viisatootlusega algust teinud, sai Paul Reets loa minna USAsse, kuhu ta lõpuks 1. mail 1950. aastal New Yorki kaudu saabus. Oma 1949. aastal kirjutatud CV-s oli tema esmane töö valikuna mainitud raamatukoguhoidja. Aastakümneid töötas Reets küllaltki sarnasel ametil, Bostonis Lahey kliinikus, olles toimikute korrastaja ning järgmiseks päevaks vajaminevate dokumentide ettevalmistaja. See töö võimaldas talle palju vaba aega, kuna kestis vaid kaheksast õhtul kaheteistkümnenni öösel. See tähendas, et tal olid päevad vabad tegelemaks vabalt valitud tegevustega, näiteks lugemise ja õppimisega. Palju sellest ajast kuluski eneseharimisele, sest Ameerikas algas ta suurem keelte õppimine ning samuti oma vaimsuse tugevam väljakujundamine, seda eriti pärast magistrikaadi omandamist. Lisaks niigi väga heale eesti ja saksa ning selleks ajaks ka väga heale inglise keelele lisandusid täielikult iseseisvalt selgeks õpitud prantsuse, ladina ja vanakreeka keeled.¹⁹ Vene keelt ei osanud ega ka soovinud Reets kunagi õppida. Tema mõttemaailm ja maitse, eriti kultuuris, oli ja on praeguseni väga läänelik. Tema päevikutest võib näha, et saksa keel oli talle kõige lähedasem, sest alates esimesest päevikust 1949. aastast on küllaltki palju sissekandeid tehtud saksa keeles ning tema teine märkmik 1960. aasta aprillist kuni 1961. aasta septembrini on pea täielikult kirjutatud saksa keeles. Hiljem, USA-s pikemalt elades vähenesid saksakeelsed sissekanded. Sellelegi vaatamata esines neid rohkem kui inglisekeelseid.

Esimene suurem soov Ameerikasse jõudes oli Reetsil ikkagi oma haridustee jätkamine. Reetsi huvid olid selginenud Bonni aastatel ning USAs õppis ta vaid kunstiajalugu. Vastuvõtukiri Harvardi ülikoolist saabus 22. mail 1951, milles teatati, et Paul Reets on ametlikult võetud vastu sügisel algavale õppeaastale, et alustada oma magistri õpinguid ajaloos ja kaunites kunstides „*in the Subjects of the History and Principels of the Fine Arts*“.²⁰

Kahjuks ei ole Paul Reetsi dokumentide hulgas mingeid pabereid tema magistriõppes läbitud õppeainete kohta ning neid ei olnud võimalik ka Harvardi arhiividest ilma nende külastamiseta kuidagi leida. Samuti ei maini ta rohkem kui ainult ühte loengut, 1952. aasta

¹⁹ Undusk, Jaan. Paul Reets ja tema kultuurikogu, lk 143.

²⁰ Reets, Paul. Harvard University vastuvõtu kiri. 22.05.1951. USA. UTKK.

sügisel läbitud India kunsti loengut.²¹ Paremini on teada õppejõududest, kellega ta kokku puutus. Tema teaduskonnas määrati talle nõustajaks professor Wilhelm R. W. Koehler.²² Siiski tundub, et Reetsi õpitud ained olid küllaltki laialdase ulatusega, sest samuti jätkas ta ka keskaegse kunsti õppimist, milles ta oli küllaltki edukas. Tema õppejõud professor Harry Bober²³ pakkus just Reetsi 1954. aasta kevadel Ameerika Keskaja Akadeemia (The Mediaeval Academy of America (alates 1980.aastast Medieval)) liikmekandidaadiks.²⁴ Selle organisatsiooni puhul on tegemist USA suurima keskajale pühendunud organisatsiooniga. Ameerika Keskaja Akadeemia eesmärgiks on toetada keskaja ajaloo uuringuid kõikides valdkondades, seega hõlmab organisatsioon väga erinevate teadmistega liikmeid. Võimalikke uurimisi toetatakse stipendiumitega, samuti korraldatakse konverentse ja teisi sarnaseid üritusi.²⁵ Reetsi selline liikmeks nomineerimine tema õppejõu poolt, pärast magistrikraadi saamist, viitab mitte ainult sellele, et tal oli huvi keskaegse kunsti suhtes, vaid et teda peeti nimetatud valdkonnas lootustandvaks teadlaseks. Oletuslikult võib arvata, et vähemalt tema endise õppejõu meelest oleks olnud Reetsil võimalik jätkata teaduslikku uurimist doktorikraadi suunas just keskaja valdkonnas.

Samuti mängis Reetsi Harvardi aastatel küllaltki olulist rolli Foggi Muuseum (Fogg Museum), mis on üks Harvardi ülikooli kolmest kunstimuuseumist. Fogg Muuseum on neist kõige vanem, asutatud 1895. aastal ning on riigi üks parimaid õppeasutuste juurde kuuluvaid kunstimuuseume. Kogu koosneb enamasti Euroopa ja Ameerika maalikunstist, skulptuurist ja graafikast, ajaliselt pärinevad tööd keskajast tänaseni, mis teeb Foggi kogust ka Harvardi kõige vanemate kunstiteoste hoidja. Just muuseumi keskaja kogu on üheks põhjuseks, miks Paul Reets oli rohkem just sellega seotud.²⁶ Ka tema üks keskaja kunsti õppejõududest, Harry Bober tegi koostööd Foggiga. Lisaks temale olid ka teised Reetsile ülikooli ajal määratud õppejõududest Foggiga seotud, näiteks nagu Jakob Rosenberg.²⁷ Ta uuris ja õpetas põhiliselt madalmaade kunsti, huvituses eriti Rembrandtist, kuid samas oli Rosenbergi üks suurimaid huviseid ja erialaseid ka graafika, eriti aga joonistused. 1959.

²¹ Reets, P. Päevik IV, 3.03.1965. Boston. UTKK.

²² Wilhelm R.W. Koehler (vahel ka Köhler) (1884-1959), kunstiajaloolane. Reets, P. Kiri Harvardi ülikoolist Charles L. Kuhnilt. 3.10.1951. UTKK.

²³ Harry Bober (1915-1988), keskajale ja vara renessansile keskendunud ajaloolane.

²⁴ Reets, P. Kiri Harry Boberilt. 21.04. 1954. UTKK.

²⁵ http://www.medievalacademy.org/?page=About_Us Kasutatud 28.04.13.

²⁶ <http://www.harvardartmuseums.org/about/history> kasutatud 1.05.2013.

²⁷ Jakob Rosenberg (1893-1980), kunstiajaloolane. Reets, P. Dokumendid. Contacts for Paul Reets. UTKK.

aastal avaldas ta ühe oma suurimatest teostest „Great Draughtsmen from Pisanello to Picasso“. Just graafika ja joonistuste eest määrati Rosenberg ka Foggi muuseumis hooldama. Suure tõenäosusega on ta mõjutanud Reetsi teadmisi ja nägemust graafikast. Seda näitab ka fakt, et Rosenbergi ajal suurenes Foggi graafikakogu arvuliselt.²⁸ Rosenberg oli ka üks õppejõududest, kelle poole Hanns Swarzenski pöördus, et paluda Reetsile soovituskirja.²⁹ Swarzenski ise on samuti olnud seotud Foggi Museumiga, sest 1928.aastal sai ta võimaluse seal lühidalt õppida. Paul Reetsiga tutvus ta ilmselt pärast sõda, kui oli lühidalt tagasi Saksamaal. Swarzenskisse kui kunstiajaloolasse, kelle erialaks on keskaja kunst³⁰, suhtus Reets küllaltki soojalt, sellele väitele annab tunnistust kiri Rosenbergile ning varem kirjutatud kiri, kus ta mainib, et saatis ise Harvardi ülikooli dekaanile soovituskirja Reetsi heaks.³¹ Nii Saksamaa õpingutel kui ka Harvardis olid suurimad Reetsi toetajad just keskaja kunsti teadlased, see annab veelgi põhjust arvata, et Reetsil oli võib-olla tugevam huvi ja side just keskaja kunstiga.

Majanduslikult nagu arvata võib, ei olnud tema olukord kõige kindlam. Kuigi ta oli proovinud säästa ülikooli jaoks raha, olid maksud küllaltki kõrged. Vaid paar päeva pärast immatrikuleerimist, 25. mail 1951. aastal kirjutas Bethany luteri kiriku pastor David Belgum Harvardi ülikooli, et edastada omapoolne soovituskiri ja stipendiumitaotlus värskete üliõpilastele Paul Reetsile. Pastor rõhutas, et Reets on tubli iseõppija ning ta on teda jälginud terve aasta, mil Paul Reets on kuulunud tema kogudusse.³² See tõestab, et Reets kuulus ka USA-s kogudusse, kuigi vaid aasta hiljem kirjutab ta oma päevikusse, et ta ei suudaks kunagi kuuluda kirikusse, sest talle meeldib ta isiklik vabadus, nii tegudes kuid põhiliselt just mõtetes. Täpselt samal põhjusel ei soovi Reets ega oma sõnade kohaselt sobigi ühtegi poliitilisse parteisse või grupeeringusse.³³ Rahalisest kitsikusest annab tunnistust ka esimese aasta kevadel ülikoolilt võetud 50.-dollariline laen.³⁴ Võimalik, et ta oli sunnitud laenama hiljemgi, kuid vastavat tegevust tõestavaid dokumente rohkem tema Eestisse jõudnud pärandi hulgas ei leidu.

²⁸<http://www.dictionaryofarthhistorians.org/rosenbergi.htm> kasutatud 2.05.2013.

²⁹ Reets, P. Kiri Rosenbergile Swarzenskilt. Dateerimata. UTKK

³⁰<http://www.dictionaryofarthhistorians.org/swarzenskih.htm> Kasutatud 2.05.13.

³¹ Reets, P. Kiri Swarzenskilt Reetsile. Dateerimata. UTKK

³² Reets, P. Kiri pastor David Belgumilt ülikoolile. 25.05.1951. UTKK

³³ Reets, P. Päevik I, 16.05.1952. UTKK

³⁴ Reets, P. Laenuleping. 13.05.1952 UTKK

Lisaks majanduslikele probleemidele kooliajal oli Reetsil ka perioode, kus tal tekkisid küsimused üldse oma erialase sobivuse kohta. Juba enne Harvardi ülikooli astumist hakkas Reets mõistma kunsti tegelikku olemust, kirjutades oma päevaraamatusse, et kui varem kujutas ta kunsti kerge ja olulisena, siis nüüd on ta järsku hakanud nägema kui ääretult raske, vaevanõudev ja kartust tekitav see on.³⁵ Sellele arusaamisele vaatamata otsustas ta minna kunstiajalugu edasi õppima. Harvardis süvenes tema arvamus kunsti ja kunstiajaloo keerukusest veelgi. See viiski ta 1952. aastal, võib öelda suurimasse, kunsti ja kunstiajalugu puudutavasse madalpunkti. Ta kirjutab 19. jaanuaril 1952 „*Päevast päeva läheb mulle sisemiselt raskemaks kunsti teaduslik analüüsimine ja käsitlemine ja koos sellega muuseumideskäik. Kõik see teeb mu õpingud väga raskeks, ma pean ennast sundima selleks millele ma palju positiivset mõtet ei näe.*“³⁶ Mõned päevad hiljem kirjutab ta kuidas ta senine eesmärk on olnud teadlaseks saada. Spetsialiseeruda ühes valdkonnas – kunstiajaloo. Kuid ta tunneb, et ta on nurjunud selle eesmärgiga. Ta leiab, et on võimalik valida kahe tee vahel, kas elust kõrvale jäänud teadlane või siis valida elamine. Reets ei suuda elamist kõrvale jätta. See on tema puhul üks iseloomulik joon – elujanu. Pidev soov arendada oma teadmisi ja laiendada teadmiste valdkondi. „*Kunstiajalugu on mugav leivateenimine – aga mitte kutsumine. Ja ei mäletagi, et iialgi seda kutsumist oleks tundnud. Mind on kunst huvitanud kui elu üks avaldus paljude teiste kõrval.*“³⁷ Samas tunnistab ta ka, et üheks põhjuseks, miks ta nii mõtleb ja miks ta nurjus, oli väsimus. Ta ei nõustu selliselt õpetatud kunstiajaloo, ega ka sellega, et temalt oodatakse tulevikus sarnast õpetamist. Reets on juba aasta varem samuti oma päevaraamatusse kirjutanud, kuidas ta leiab, et kõik on omavahel seoses. Kunst, filosoofia, religioon ning sama palju ka loodusteadused ja praktilised teadused nagu näiteks juura.³⁸ Ei ole võimalik eraldada kunsti ülejäänud elust ja siis seda eraldiseisvana õpetada. Harvardi aastatel väheneb tugevalt Reetsi huvi kunstiajaloo vastu, kuid samal ajal suureneb tema teadmisjanu ajaloo enda, filosoofia, keele ja kirjanduse vastu. Võib arvata, et huvi kandumine teistesse valdkondadesse tulenebki vastuolust kunsti sellise õpetamise vastu. Samas on küllaltki arusaadav teatud tüdimise tekkimine oma pikalt ja igapäevaselt õpitava valdkonna vastu.

³⁵ Reets, P. Päevik I, 6.08. 1950. UTKK.

³⁶ Reets, P. Päevik I, 19.01.1952. UTKK

³⁷ Reets, P. Päevik I, 23.01.1952. UTKK

³⁸ Reets, P. Päevik I, 11.11. 1951. UTKK

1952. aasta kevadelgi on Reets samal arvamusel, mis annab märku, et tegemist ei olnud vaid hetkelise negatiivse emotsiooniga. Ta ütleb, et paljusid on viinud elu kunsti ja kunstiajaloo juurde. Tema puhul varajane huvi ning kunsti studeerimine on ta lõpuks elu juurde viinud.³⁹

Kõigile neile vastuoludele vaatamata suudab Reets lõpetada ülikooli ning saab 1953. aasta juunis kätte oma magistrikraadi ja Harvadi lõputunnistuse.⁴⁰ Vaatamata kunstiajaloo magistriõpingute lõpetamisele, tundub, et Reetsi eelmisel aastal tehtud järeldused selle valdkonna kohta ei muutunud palju, sest see sündmus ei leidnud väiksematki märkimist tema päevikutes. Selle asemel kirjutab ta alles kaheksa aastat hiljem, 1961. aastal oma päevaraamatusse „*Tänavu käesoleval aastal alles valmisin kunstimagistriks, kuid asi ei puuduta vaid stuudiumi formaalset osa, ta tahab silma, meele, mõtte ja südamega kunstile ja kunstiga vastastikku seista.*“⁴¹ Selge on see, et Reetsi rõhk õppimisel ei olnud paberi saamine vaid vastava haritustasandile jõudmine. Olles enese suhtes väga kriitilise meelega, leiab ta, et ülikooli aastatel omandatu ei olnud piisav, et kutsuda end kunstiajaloo magistriks. Vaatamata pikale diskussioonile iseendas kunsti õppimise ja teaduse suhtes ning küllaltki suurele tühimusele kunsti sellisest õppimisest, jõuab Reets 1967. aastal tagasi ideeni ülikoolis õppimisega edasi tegeleda, seekord küll rohkem iseseisvalt, tehes teaduslikku doktoritööd. Õnnetul kombel teema, mille ta oma tööks valis, ei sobinud materjali vähesuse tõttu. Vähemalt kirjutas ta ise oma päevikutesse, et ei leidnud piisavalt materjali. Teemaks, mida Reets uurida soovis, oli „Surma ikonograafia“ (originaalis: „*Ikonographie des Todes*“).⁴² Võttes arvesse Reetsi huvi ja kaldumist filosoofiasse, samuti tema kõrget hinnangut Goethe tööde suhtes võib arvata, et tegemist oleks olnud väga huvitava tööga. Võimalik aga, et selle töö juures oleks tema filosoofia ja elutunnetus kunstilise vaatenurga üle võitu saanud.

Paul Reetsist sai 1958. aasta 12. mail USA kodanik.⁴³

7. aprillil 1972 sai Paul Reetsist Stocholmis Eesti PEN-klubi liige.⁴⁴ Eesti PEN-klubi kuulub ülemaailmse PEN-klubi alla, organisatsioon ühendab kirjanikke, ajakirjanikke ja

³⁹ Reets, P. Päevik I, 15.05.1952. UTKK

⁴⁰ Reets, P. Harvardi ülikooli lõputunnistus. Juuni 1953. UTKK

⁴¹ Reets, P. Päevik II, 26. 08. 1961. UTKK

⁴² Reets, P. Päevik VI, 6.10.1967. UTKK

⁴³ Reets, P. USA kodakondsustunnistus 12.05.1958. UTKK

teisigi loomeinimesi. Nende eesmärgiks laiemalt on inimõiguste eest võidelda, kuid kuna tegemist on paljuski just sõnameistritega, on nende esmane tööpõld sõnavabaduse kinnitamine ning samuti selle eest seismine. Organisatsioon loodi 1921. aastal Londonis ning sealt edasi toimus ühtlaselt kiire levik üle kogu maailma. Tegemist on esimese laiahaardelise kirjanike liiduga, mis oli ka pioneer kuulutamaks, et eneseväljenduse vabadus käib käsikäes kirjandusega. Eesti liitus PEN-klubiga 1928.aastal, kuid olid juba 1926.aastal Berliini kongressil osalenud.⁴⁵

Paul Reets lõpetab töötamise ja alustab pensionäripõlve pärast oma viimast tööpäeva 16.01.1987,⁴⁶ üks väheseid kordi kui ta oma päevaraamatusse töö kohta märkusi teeb. Samas jätkab Reets veel mõningate aastate jooksul artiklite kirjutamist. Nii et täielikust erruminekust ei saa rääkida enne 1995. aastat. Tänapäevaks elab Paul Reets küll Bostonis, kus on oma varasema kodu vahetanud välja hooldekodu vastu ning jagab nüüd ühist elupinda hiinlase Kou Mai Chow'ga ja tähistab sel aasta loodetavasti oma 90-ndat sünnipäeva.

⁴⁴ Reets, P. P.E.N klubi liikmetunnistus. 7.4.1972. Stockholm. UTKK

⁴⁵ <http://www.pen-international.org/our-history/> Kasutatud 28.04.13.

⁴⁶ Reets, P. Päevik XVIII, 16.01.1987. UTKK

2. Päevaraamatud

Paul Reets on üks neist, kelle eriala on samuti ka ta hobi ja põhiline huviala. Saamaks täielikku ülevaadet Reetsi lähenemisest kunstile, on vajalik lisaks Reetsi kirjutatud artiklite lugemisele ja uurimisele käsitleda samuti tema sissekandeid päevaraamatutesse. Seda juba kas või seepärast, et tema avaldatud kunstikirjutised on üpriski eesti kunsti ja kunstnike kesksed, see tähendab, et piirduvad vaid nende poolt viljeletud kunstistiilide ja -vooludega. Üks suurimaid valdkondi, millest ta artikleid kirjutab, on kaasaegne Eesti maalikunst, siis suure osa päevikute sissekannetest moodustavad arutlused ja märkmed moodsa kunsti kohta. Erinevalt kirjanduslikest märkmetest, mille puhul on artiklite ja päeviku teemade valik küllaltki sarnane, ei ühti publitseeritud kirjutistes käsitletud kunstiteemad just väga sageli sellega, millest ta kunstis põhiliselt oma päevikutes kirjutab. Suures osas arutleb ta oma päevaraamatutes kunsti olemuse ja sisu üle, samuti lääne moodsast ja kaasaegse kunstist, kuid ka kunstist läbi ajaloo, alustades juba antiigiga ning lõpetades kaasaja uute kunstinähtustega.

2.1 Kunst laiemalt Paul Reetsi käsitluses

Peaaegu kõigis Reetsi 22. päevaraamatus on läbivalt arutatud kunsti üle. Selle teoreetilisest poolest, kunstiajaloo ja kunstiajaloolaste ülesannetest ning probleemidest. Juba päris esimestes sissekannetes on Reetsi jaoks selge kunsti ja kunstniku tihe seos oma aja ja miljöoga, pidades võimatuks, et need kunstnikku ennast ja samuti ta loomingut ei mõjutaks.⁴⁷ Kunst on peegliks toimuvale ning sageli kajastab endas kaasaegset olukorda.

Läbivaid küsimusi on kunsti olemuse kohta, mis ikkagi on kunst? Küllaltki noorelt märgib Reets kunsti ja ilu kohta: „*Kunst kõigil aegadel ja ajajärkudel nii eraldi kui koos ei ole ilus (väljaarvatud Kreeka klassika) vaid temas peitub ilu.*“⁴⁸ Kreeka kunstis olevat ka inetu ilusana kujutatud, keskajal muutub ilus väga kauniks ja inetu äärmiselt koledaks. Tänapäev

⁴⁷ Reets, P. Päevik I, 21.12.1947. UTKK

⁴⁸ Reets, P. Päevik I, 11.12.1950. UTKK

on Reetsi arvates ka ilusa kujutamine muutunud inetuks. Miks on kunst nii ilus ja sageli nõnda tõene, on just nimelt seetõttu, et neist kahest vaid kaudselt teada antakse, sest teatud viisil on tõde ja ilu Reetsi arvates väljendamatud.⁴⁹ See aga, mis tegelikult kunstis meeldib ja ilus on ning mis sageli paneb meid ütleva, kas meile teos meeldib või mitte, ei olegi tegelikult Reetsi kohaselt kunst. See on tegelikult vaid see, mille kunst meis endis esile toob.⁵⁰ Kunst on läbi aegade olnud ühest küljest tehniline oskus, kuidas midagi õigesti kujutada, viimase sajandi jooksul on paraku neid reegleid lõhkuma asunud. Kuid siiski on kunst ühest küljest käsitöö. Reetsi arvates on aga teiseks pooleks religioon. Selle haarde vahele ulatub kõik muu, samas ei ole käsitöö ja religiooni puhul tegemist alguse ega lõpuga, sest kunstil ei ole ei algust ega lõppu. Sarnaselt nagu kunst on Reetsi kohaselt kooslus käsitöö ja religiooni vahel, on ta ka mitmetel kordadel maininud, et on tegemist kompromissiga kunstniku südame ja kivi vahel.⁵¹ See väide on ka mõistetav, sest vaevalt on palju ideid, mis on füüsilist kuju leides jäänud saajaprotsendiliselt samaks.

Küll räägitakse kunsti puhul erinevatest stiilidest ja vooludest. Realism, sürrealism, naturalism, idealism – Reets arutab aga kas tegemist ei ole lihtsalt ühtse suure kunstiga, mis vaatab julgelt elule silma? Seega peaks see kõik olema vaid realism, sest kunsti ülesanne on realselt tunnetada seda ja teist ja kõike⁵² – tervet maailma, mis meid kõiki ümbritseb. Reetsi selline realismi mõiste seletus annab talle ka alust küsida, mida teised, kes realismi nii valjuhäälselt nõuavad, arvavad realismi üldse olevat. Kas tegemist on klassitsistliku akadeemia nõuetega, naturalismiga, idealistliku realismi või lausa hoopis sotsialistliku realismiga? Sama hästi võib realismina olla nõutud ka impressionism, Reetsi enda mõiste selgituse kohaselt on eelnevalt nimetatutega võrreldes sama reaalsed ka ebarealistlik ekspressionism ning isegi abstraktseed voolud.⁵³ Nende erinevate suundade vahel ei ole olnud ega vist saagi olema vastastikust sallivust. Tundub, et nõutavaks realismiks on tegelikkuses lihtsalt äratuntava pildi nõue ning mitte üldse tegelikult kunst. „Maalimine võrduks seal ilaselt maalitud pildiga puhkusereisist! Tavaliselt selline nõue tuleb mõtlemise laiskusest või jõuetusest.“⁵⁴

⁴⁹ Reets, P. Päevik, II 12.07.1960. UTKK

⁵⁰ Reets, P. Päevik IV, 1.04.1964. UTKK

⁵¹ Reets, P. Päevik, II, 9.10.1960. UTKK

⁵² Reets, P. Päevik, II, 24.06.1960. UTKK

⁵³ Reets, P. Päevik, III, 19.05.1963. UTKK

⁵⁴ Reets, P. Päevik III, 19.05.1963. UTKK

Reetsi jaoks on kunst abstraktne. Seda on iga kunst ja igal tema ajal. Küsimus on kus seisab nn kunstiajaloolan.⁵⁵ Kunstist arusaamise raskus, tähenduse andmise kimbatuslikkus, need on alguses kunsti vaatamisega kaasnevad tüüpilised probleemid. Leida kunsti teadlikuse aste, mis on kunstina loodud ning mis mitte. Sest kõik varajane ja primitiivne kunst ei ole üldsegi loodud kunsti eesmärgil, aga sageli just see ongi kunst.⁵⁶ Kunstiajaloolase sageli ebamäärast ja rasket kohta kunstis on Reets veel hiljemgi maininud, kirjutades järgnevalt: „*Elamus kunstiteosest on lähedane sugulisele elamusele. Kunstiajaloolased vägagi tihti oma probleemidega on kui kaks meest voodis, tirides teineteiselt lühikest tekki kui jätkub ainult ühele.*“⁵⁷ Kõige keerukamaks kunstist kirjutamise puhul peabki Reets just vaid vajaliku välja toomist. Ütelda ainult seda, mida kirjutaja tahab ning vältida mõtte ja jutu lendulaskmist. Viimasel puhul võib juhtuda juhuslik õnnestumine, kuid just juhuslikkus on see, mis kunstiga tegelikult kokku ei käi, sest kunsti puhul on tegemist kõige muu kui juhuslikkusega.⁵⁸

Reets peab üheks suurimaks veaks kunsti puhul juhuslikkuse meisterlikkuseks pidamist. Täpselt sama halb on ka juhuslikkust inspiratsiooniks pidada. Mis puutub inspiratsiooni, siis see on loomingu pöördepunkt ning taaskord on Reetsi arvamus selline, et selles ei tohiks olla midagi läbimõtlematut. Juhuslikkus on vaid kogemata tabatud märklaua südamik. See, mis aga kunstnikust kunstniku teeb, on voolav kompositsioon, milles ei ole ruumi juhuslikkusele.⁵⁹ Reets läheb mõningate aastate pärast lausa niikaugemale, et kutsub juhuslikult õnnestunud ilu õige kunsti vaenlaseks. Ning sama palju halba tegevat juhuslikult õnnestunud mõttedki. Kogu juhuslikkus on tema jaoks halvasti.⁶⁰ Võib mõista, miks Reets kunsti puhul seda nii negatiivseks peab. Ühe juhuse tõttu õnnestunud töö puhul kunstniku tiitel omandada on publiku suhtes petturlik ning teiste kunstnike suhtes ebaõiglane. Ilmselt just sellele põhimõttele tuginedes kirjutas Reets ka näiteks Tulimullas ilmunud artiklis 1968. aasta veebruaris Eesti Majas toimunud kunstinäituse kohta, et näitustel tuleks vähendada ühe tööga esindatud kunstnike arvu (vt rohkem lk 17).⁶¹ Eelnevast võib järeldada, et Reetsi jaoks on kunsti puhul väga oluline läbimõtlemine.

⁵⁵ Reets, P. Päevik I, 25.06.1950. UTKK

⁵⁶ Reets, P. Päevik III, 14.05.1963. UTKK

⁵⁷ Reets, P. Päevik I, 5.10.1951. UTKK

⁵⁸ Reets, P. Päevik. II, 15.10.1960. UTKK

⁵⁹ Reets, P. Päevik II, 9.09.1960. UTKK

⁶⁰ Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

⁶¹ Reets, P. Kunstinäitus 9.–11.veebr. 68 Eesti Majas, New Yorgis. – Tulimuld 1968, nr 2, lk 118.

Samuti võib väljaugeda, et ta hindab rohkem isegi kunsti, mis ei olnud plaanitud kunstitööna, kui juhuslikult õnnestunud aga täiesti läbimõeldamatut teost. Leian, et sellises suhtumises võib leida teatava arvamuse vastandlikkust, sest vahel saab just läbi juhuse mõnest mittekunstiteosest kunst.

4. juuli 1963. aasta tehtud sissekandes annab Reets suuresti kõige parema ja kompaktsema ülevaate kõigi erinevate kunstiliikide kohta. Ta toob välja neile omased head ja vead ning ka põhilise problemaatika. Täpselt samuti on erinevatel kunstilaadidel ka just neile omased materjalid ja tehnikad, viisid, kuidas midagi kujutada ja valmistada. Ta kirjutab skulptuuri kohta, et selle kunstiliigi üks põhilisem seadus on iseeneses olemine ja puhkamine. Skulptuur on iseenda keskpunktiks ning just selle keskpunkti leidmine on kunstiliselt kõige raskem.⁶²

Teisest küljest maalikunst, nagu skulptuuri, on samuti endasse koondav. Maalid kiirgavad otsides välja ja vaataja püüab leida viisi nende sisse näha. Maalikunst erinevalt skulptuurist ei ole keskpunktiks, vaid hoopis vahepealseks aknaks mingisse teise dimensiooni. Reetsi teooria kohaselt on põhiliseks maalikunsti nõudeks, et kunstiks oleks maalikunst, pilt ise ei peagi kunst olema. See olevatki üks suuri vigu, et maalikunstile esitatakse need nõuded, mis on mõeldud pildile. Varasema maalikunsti puhul (kõrgekeskajast kuni impressionismini) oli olemas keegi või miski, mis ütles selgemini ära, milline töö oli õnnestunud ja milline mitte.⁶³ Moodsas kunstis ei ole võimalik sellist õpikus ettemääratud mõõtmist kasutada, et määratleda, milline töö on hea ja milline halb. Seda seetõttu, et abstraktsete voolude puhul ei ole maalide ülesandeks enam midagi otsest kajastada vaid pigem üritavad need panna vaatajat nägema maalist kaugemale.

Kolmanda suurema kunstiliigina arutleb Reets sellesamas sissekandes veel ka arhitektuuri üle. Arhitektuur on ruumiline ja kõik tema elemendid peavad lõpuks kokku andma ruumilise ruumi. Reetsi idee järgi on kohane, kui välisarhitektuur annab märku sellest, mida sees oodata võib, seega on justkui soojendusesineja.⁶⁴ Huvitav on see, et Reets peab just arhitektuuri kõige intiimsemaks kunstiks vaatamata sellele, et just arhitektuuris

⁶² Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

⁶³ Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

⁶⁴ Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

nõutakse nii sageli monumentaalsust. Monumentaalkunstiks peab ta aga esimesena arutluse alla tulnud skulptuuri.⁶⁵

Kuidas Paul Reets aga ka ei püüaks, ei saa ta eemale sellest lühikesest küsimusest „Mis on kunst?“ Selle üle jääb ta arutama läbi oma päevaraamatute. Näidates vahel ka tõsist rahulolematust sellesama küsimuse enda üle, öeldes, et see küsimus sedasi küsitult ongi kurja juur, millest saavad alguse arusaamatused, mille lahendamiseks sageli hakatakse looma igasuguseid reegleid, kuidas kunstis olema peab. Sageli antakse kunstile kui üldisele fenomenile vastus lihtsalt näite läbi, olgu selleks siis kunstiteos, kunstivool või mõni kunstistiil. Reets jätkab, et see olevat sama hea kui küsimusele „Mis on inimene?“ vastata „See isik“. Tema jaoks on kunsti olemus rohkem dünaamiline, tegemist on visuaalse nähtusega reaalsuses.⁶⁶ Mida aastad aga edasi lähevad, seda lühemaks muutvad Reetsi võimalikud vastused küsimusele „Mis on kunst?“. Ta jõuab kunsti mõiste üle mõtisklemises lõpuks selleni, et üteb, et kunst on nähtav aga olemuselt defineerimatu. Aspekt, mis kunsti meile aga nii oluliseks muudab, seisneb selles, et „*Oma olulises osas kunst on nähtavale toomise jõu inimlik lähedus.*“⁶⁷ Kuid isegi pärast sellisele järeldusele jõudmist ei andnud kunsti defineerimine Reetsi kunstiajaloolase ja kriitiku hingele rahu ning nõudis sel teemal edasist arutlemist, viies aasta hiljem sissekandeni, kus ta käsitleb kunsti olemuse küsimust väga lühidalt, öeldes lihtsalt: „*Kunst on ise kunsti definitsioon. Ja nii on elu ise elu definitsioon. Kunsti mõiste on kunst kui a priori. Alles see annab mõistele kunst neutraalsuse ja objektiivsuse mida on vajalik ajalises reas asjaolusid vaadeldes.*“⁶⁸

Nagu ilmselt tema arutlustest näha, läheneb Reets kunstile sageli küllaltki ilukirjanduslikult, kindlasti on see osaliselt tänu tema suurele huvile kirjanduse vastu. Teiselt on tegemist Reetsi enese arvamusega, et kunstiteooriad ei ole teaduslikud, nad on hoopis poeetilised, ja selles seisnevatki nende võim ja vastuvõetavus. Teaduslikkus on nendele külge juurde poogitud, et tõestada nende kuuluvust oma kaasaja valgustatuse tippu.⁶⁹ Mainitud poeetilisuse all ei mõtle Reets siin salmi tegemist vaid tunnetamise alust.

⁶⁵ Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

⁶⁶ Reets, P. Päevik V, 12.03. 1966. UTKK

⁶⁷ Reets, P. Päevik XIX, 26.07.1992. UTKK

⁶⁸ Reets, P. Päevik XX, 13.03.1993. UTKK

⁶⁹ Reets, P. Päevik XVII, 10.11.1985. UTKK

2.2 Vorm ja sisu

Vormi ja sisu küsimus on samuti üks läbivaid arutlustemasid Reetsi päevikutes. Nooremana keskendub ta rohkem vormile, öeldes, et sisu peab kunstnikul juba varem olemas olema, seega kunstniku otsingute puhul on tegemist tegelikult vaid õige vormi otsimisega.⁷⁰ Paul Reets on sündinud oma mentaalsusega küllaltki õigesse perioodi, sest tema kunstifilosoofia peab oluliseks mitte objekti võimalikult lähedast vormilist kujutamist, vaid tähtis on, et sisu oleks õige ja saaks edasi antud korrektselt. Kunst ei pea olema väliselt sarnane või loomulik, selle jaoks on olemas fotograafia. Kunstiteose ülesandeks on olla sisemiselt kujutatavaga sarnane.⁷¹ Materjal millest luuakse ei loo ise midagi, see on vaid füüsiline osa, mis ilma vaimse vormita oleks tähenduseta. Samast materjalist, näiteks kivist, võib ainult arhitektuuris juba luua nii erinevaid tulemusi ja seda lihtsalt kasutades erinevaid vorme. „*Vorm on tegur, ilma milleta 2x2 iialgi saa 4ks.*“⁷² Kuna Reetsi kohaselt tegeleb kunstnik suuresti vormi otsimisega, siis on ta ka öelnud, et vormi puhul puudub juhuslikkuse aspekt, see on vormile täiesti võõras.⁷³ Siia võib lisada ka Reetsi ideaalide kohase kunstniku kirjelduse, nimelt tõeline kunstnik loob ja kõneleb sellest millest peab, just seetõttu, et ta peab ja mitte seepärast, et tal on soov või tuju midagi luua. Viimasel puhul loodud kunst on vaid konstruktsioon ja mitte midagi enam. Tõeline kunstnik peab looma, sest ta ei suuda elada ilma loomiseta.⁷⁴ See on Reetsi poolt võib öelda idealistlik lähenemine loomisse, uskuda, et vaid kunstnikud, kellel on ülevoolav vajadus luua, on suutelised tootma häid töid. Kindlasti paljud parimad tööd on sedasi loodud, kuid panna kõlama, justkui tõeline kunstnik on pidevalt sunnitud looma oma enese loomingutulva tõttu, on veidi küsitav. See-eest kui osutada rõhk sellele, et kunstnik ei saa sisu ilma selle olemasoluta välja tirida ilma, et sealt vaid mehaaniline konstruktsioon ei tuleks, siis ei ole tegemist enam üldsegi liiga idealistliku arvamisega. Lisades siia veel Reetsi märkuse, et kunstnik otsib luues just õiget vormi, võime järeldada, et hea kunstiteose puhul on Reetsi jaoks vaja sisu, mis annab edasi objekti või olukorra tõepärast

⁷⁰ Reets, P. Päevik I, 5.04.1948. UTKK

⁷¹ Reets, P. Päevik I, 18.12.1949. UTKK

⁷² Reets, P. Päevik I, 18.04.1957. UTKK

⁷³ Reets, P. Päevik I, 30.06.1958. UTKK

⁷⁴ Reets, P. Päevik I, 1.01.1952. UTKK

loomust ning just see tingib loodava töö vormi. Vorm aga tingib omakorda kasutatava materjali.

Vormi ja ka sisu küsimus on üks nendest, mille juurde Reets läbi aastate ikka ja jälle tagasi pöördub. Arutades küll vähem vormi ja sisu suhte üle ning pöörates tähelepanu rohkem vormi muutumisele läbi erinevate kunstiperioodide. Ta leiab, et klassikalises kunstis on vorm ideeline, baroki puhul aga hoopis fenomenaalne nähtus. Ekspressionistlik vorm kannab endas ja on samuti ka ise elamustunnetuslik. Kubismi puhul on tegemist abstraktse vormiga ning abstraktse kunsti juures on vorm konkreetne.⁷⁵ Reets kirjutab küll, et sisu on see, mis tingib vormi ja vorm ise tingib materjali, siiski märgib ta ka, et teatav kunstiliik nõuab vastavaid vahendeid ja materjale. Selle kohaselt aga sõltub/ei sõltu vorm vaid sisust vaid ka kunstiliigist, milles töö luuakse. Nagu Reets näiteks toob, on maali vormiks värv.⁷⁶ Omaette küsimus on aga vormi nähtavuses. Reets jõuab oma märkmikes lõpuks järelduseni, et vorm ei olegi see mida vaataja näeb. See, mis me kunstiteose puhul silmaga näeme, on vaid dekoratiivne. Vorm ei ole väline, vastupidi, vorm on teose sees. See teeb ja kannab.⁷⁷ Märkmed on aga sisult ikka samad - sisu tingib vormi, vorm võib aga eksisteerida ka ilma sisuta. Viimasel juhul pole lihtsalt tegemist suurema kunstiga.

2.3 Moodne kunst

Moodsa kunsti ja selle mõistmise jaoks tuleb Reetsi arvamuse kohaselt endale täiesti uus ja iselaadi mälu kasvatada.⁷⁸ See, et moodne kunst nõuab niiöelda uut mälu ja uut mõistmist, ei tähenda, et tegemist oleks millegi alaväärsema või täielikult mõistmatuga. Kunst kasvab ja areneb ajaga ning ka moodne kunst on oma aja vaimu ja olemuse kandja. „*Moodsal kunstil puudub mõte, ja seal on mõtte asemel (ning seega ei ole moodne kunst nn mõttetult) see, mis on peale mõtet, nagu primitiivsus on see, mis on enne mõtet.*“⁷⁹ See sissekanne Reetsi päevaraamatus tõestab veelgi, et tema jaoks on moodne kunst kõike muud kui alaväärne taandareng kunstis.

⁷⁵ Reets, P. Päevik X, 6.03.1971. UTKK

⁷⁶ Reets, P. Päevik XII, 27.05.1974. UTKK

⁷⁷ Reets, P. Päevik XI, 5.10.1972. UTKK

⁷⁸ Reets, P. Päevik II, 26.08.1961. UTKK

⁷⁹ Reets, P. Päevik XII, 15.07.1973. UTKK

Eriti hindas Reets moodsa kunsti algatajaid Cezanne'i, Matisse'i, Picassot ja Kandinsky't, sest nende puhul on selge, et nad tõesti oskasid maalida, joonistada ning seda hästi ja just akadeemilises mõttes. Kahetsusega nendib ta, et nüüdsetel ning noorema generatsiooni kunstnikel ei ole seda oskust enam vaja.⁸⁰ Reetsi kaasaegsetel kunstnikel on loomingutee just nende varajaste modernistide poolt vabaks tehtud, enam ei ole vaja akadeemilistest piiretest end vabaks murda, et teha kunsti, mida süda tegelikult luua tahab.

Samas näeb P. Reets moodsa kunstiga kaasnevaid probleeme, leides, et alati ei ole tegemist üldse millegi väga hea ja geniaalsega. Moodsas kunstis leidub väga palju ka vaimuvaesust, piiratust ja ühekülgust. Põhjendades seda sellega, et kogu loov energia suubub tänapäeval hoopis kinosse ja TV-sse, lisaks neile veel ka ajakirjandusse, eriti pildiajakirjadesse. Sedasi ei kuulugi pilt, mis varem oli nii lahutamatu osa kunstist, enam nii tugevalt selle juurde, vaid elab nüüd juba iseseisvat elu. „Üks meie aja moodne tunnus ongi kõige eraldatus kõigist ja selliselt eraldi kõigelt mõtude ohvriks langemine.“⁸¹ Iseenesest on Reets juba 1960. aastate alguses teinud märkuse fotograafia võimalikust muutumisest kunstiks, kui see juba teoks ei ole saanud.⁸²

Kunstivool, mis Reetsi ajal tekkis ning mida ta oma päevaraamatutes kutsub Pirukakunstiks, oli pop-art. Ta kirjutab selle kohta, kuidas just kõik söödav ja samuti ka majapidamise esemed on hiigelsuureks tehtud. Ilmselt on üheks kunstnikuks, kelle kunsti Reets siin silmas peab Claes Oldenburg. Olgu siis tegemist plastikust või riidest väljalõigatud ja kokkuõmmeldud või -kleebitud esemetega. Näiteks diivani suurune võileib, sel hetkel pole tegemist enam täiesti esmakordse ideega, kuid siiski on säilinud teatav üllatusmoment uue kunstivoolu puhul. Pop-art + pirukakunst on Reetsi arvamuse kohaselt teatav revolutsioon senise moodsa kunsti suhtes. Ta kirjutab isegi, et Kandinsky, Klee, Mondriani, Arpi ja teiste selliste kunstnike kunst jääb suuremale rahvale võõraks. Nende looming on suunatud siiski rohkem intellektuaalsele ladvikule, kauaks ei saa kunst aga sedasi eraldatuks jääda. Selles näebki Reets põhjust sellise võileivakunsti tekkeks, kui väga see rahvale meeldib või milleni edaspidi viib, ei ole veel kindlaslt määratav.⁸³ Samas sissekandes arutleb Reets veel humoorikalt selle üle, kes sellist kunsti küll ostma hakkab

⁸⁰ Reets, P. Päevik III, 55.11.1961. UTKK

⁸¹ Reets, P. Päevik IV, 22.02.1965. UTKK

⁸² Reets, P. Päevik III, 4.07.1963. UTKK

⁸³ Reets, P. Päevik IV, 10.05.1964. UTKK

ning veelgi enam kuidas näiteks hiigelsuurt võileiba igapäeva ruumidesse üldse üles seada. Otseselt ei liigita Reets pop-arti meeldiva ega ebameeldiva alla, talle omaselt eelistab ta jääda ootama ja vaatama kuidas asjad edasi arenevad enne kui rutakalt otsuse langetab. Samas võib järeldada Reetsi sõnadest, et ta peab end intellektuaalse ladviku hulka kuuluvaks, sest just selliste kunstnike kunst on talle meelepärane.

2.4 Kunstnikud

„Kui kunstnikul oma ilmavaadet, mõtlemise võimet, mis elab ja kasvab, ei ole, siis teeb ta ainult paberist lilli!“⁸⁴

Nagu enne mainitud sai, pakub Paul Reetsile suurt huvi modernne kunst ning loomulikult vastavaid voole viljelevad kunstnikud. Reetsi päevikutes üks kõige rohkem arutelu tekitanud kunstnik on Paul Klee. Ta ei hakka isegi alguses arutlema tema kunstist ning nagu sageli 20.sajandi kunstile vajalik, sellest aru saamisest, vaid hoopis kunstniku enda suurusest. Küsimus Klee kunsti kohta puudutab tema suurust, see ongi tema defineerimine.⁸⁵ Mis viitab iseenesest juba selgelt, et Reetsi jaoks ei ole üldse küsimustki, kas tegemist on hinnatud maalikunstnikuga või mitte. Reets tegeles edaspidigi Klee lähema uurimisega, kirjutades järjekordses märkimiku sissekandes: *„Möödunud nädalate märkme lehtedest: Klee maalidel, joonistustel juhtub ju palju – tegevus ja mitte olemin; samas aga siiski olemus. Kas ei ole nii, et mõni elab rohkem alateadvusega kui teine, ühel läheb see teadlikult sügavamale kui teisel.“* Jätkates hiljem samas sissekandes: *„Klee kunstist arusaamine on tema suursest arusaamine. Mondrian on mulle selles suhtes arusaadavam. Kui ma üks korralik kunstiajaloolane oleks, siis minu arusaamatus tema kunstist oleks õigustatud põhjus tema kunsti täielikuks mahategemiseks!“⁸⁶* Selline märkus kunstiajaloolaste kohta annab veelgi tunnistust, et isegi pärast Harvardi ülikooli lõpetamist oli ta selgelt eri meelel seni õpetatud ja õpetatava kunstiajaloo suhtumisega. Samuti annab see Reetsi enda kohta tunnistust, et millestki mitteamusaamine ei tähenda, et ta selle kohe ära põlgaks, vaid vastupidi, Reets võtab ja tegeleb sellega rohkem. Ta näeb vaeva, et

⁸⁴ Reets, P. Päevik II, 30.07.1960. UTKK

⁸⁵ Reets, P. Päevik II, 18.01.1960 UTKK

⁸⁶ Reets, P. Päevik II, 30.05.1960. UTKK

mõista. Ta ei põlga ära uut ainult seepärast, et ei saa koheselt uuele laadile pihta. Selline suhtumine on aluseks, miks ta suudab hinnata juba kaasajal uusi kunstivoole küllaltki erapooletult.

Kaks aastat hiljem, 1962. aastal, kirjutab Reets oma päevikusse hiljuti nähtud Klee joonistustest, et tegemist on suurepärase kunstnikuga, kes näeb kaugemale kui tavaline inimene. Tema joon-joones joonistused annavad edasi kunstniku loomingulist ja vaimset tugevust. Nähtud tööde hulka kuulusid näiteks Tantsiv neid, Alandus, Kõrkus ja Mass. „*Veetilk mikroskoobi all! Me kõik joome vett, peseme, veelkord joome, ja milline elu veetilga sisse mahtuda võib! See on Klee!*“⁸⁷

Koos Kleega on ka Picassot kutsutud šarlataniks, nad on kas meeldivad või ebameeldivad. Reets seisab kindlalt sellise teooria vastu, öeldes, et need kaks kunstnikku nagu mitmed teised veel lihtsalt ei mahu nii kergelt teooriatesse. Seetõttu tegemist on vastavate teooriate vigadega, kuigi need üritavad alati ehitada midagi üles, ei pane nad aga vahel tähele kui selle käigus lõhuvad olemasoleva, mis veel paremgi on.⁸⁸ Pole ka üllatav, et teine kunstnik, kellele Reets rohkem oma märkmikes tähelepanu pöörab, ongi Pablo Picasso. Kui Klee puhul läks Reetsil veidi aega, et jõuda tema loomingu sügavuse mõistmiseni, siis küllaltki varakult kirjutab Reets Picasso ja tema geniaalsuse kohta. „*Picasso on saatan ja egoist, ta näeb palju rohkem kui teised ja sügavamini kui teised ja kirjutab seda veenvamalt kui teised – ta on geenius sarnane ainult Michalangelole.*“⁸⁹ Reets läheb ka nii kaugele, et kirjutab nagu olekski Picasso tervik, teised tema järel on vaid osaliselt tema moodi. Teist sellist tervikut ei ole kaasaegses kunstis.⁹⁰

Pärast aga üht Maillol'i näitust New Yorgis 1958. aastal kirjutab Reets veidi pikema sissekande, kus võrdleb nähtud modernisti jällegi ühe oma lemmikkõnealuse Picassoga. Maillol'i ideeks on täius, saavutada täiuslikkus, mis Reetsi sõnade kohaselt tähendab, et kunstniku ideest saab ka teose vorm. Just see ongi see miski, mis Maillol'i tööd Reetsi meelest ilusaks ja talle meeldivaks muudab. Maillol koos Picasso ja teiste progressiivsete kunstnikega olevatki seadnud oma elu ja töö täiesti uuele printsiibile: arendada vormi,

⁸⁷ Reets, P. Päevik III, 28.09.1962 UTKK

⁸⁸ Reets, P. Päevik IV, 18.08.1963 UTKK

⁸⁹ Reets, P. Päevik I, 29.12.1950. UTKK

⁹⁰ Reets, P. Päevik IV, 31.08.1963. UTKK

leida uus vorm vormile.⁹¹ Selle tagajärjel on kunst nüüd uus ja väljendusrikas, klassikalise ja tõelise vormi asemele on asunud nüüd hoopis närvilisem ja vahelduv pseudonorm. Sellest tulenevalt seisnebki Picasso suurim külgetõmbejõud just tema intellektuaalses kombinatsioonis. Maillol see-eest ei arene, tema võlu ja suurus on selles, et ta kasvas oma loomingus. Picasso puhul olevat ta vormi otsimine intellektuaalne ja programm seetõttu ka arenguline. „Ilma seletuseta ei saa keegi pagan Picassost aru“⁹² Siingi kirjutatu on näiteks, et Paul Reetsi jaoks üks olulisemaid aspekte kunsti juures, mida uurida ja märgata, on vorm. Kuid mitte ainult vorm ise ei loo tõeliselt suurepärast kunsti, Maillol'i kunst on tema jaoks vorm, Picasso kunst aga väljendus. See ei tähenda, et Picasso ei kasutaks ega looks vormi, lihtsalt lisaks vormile on tema kunstil veel sügavam tähendus ja intelligentsi nõue.⁹³ Sealt võib järeldada, et kui palju ka Reets vormist ja selle tähtsusest ei kirjutaks ning selle üle ei arutaks, ei ole kunstis vorm kõige olulisem.

Rohked mõtisklused Klee, Picasso, Modriani ning teistegi modernsete kunstnike üle annab tunnistust, et Reetsi eelistused kuuluvad nn intellektuaalsele kunstile, seega on lähedasemad just Euroopa kunstiga ning seda rohkem Teise maailmasõja eelsega. Sellegi poolest on Reets teinud ka mõningaid märkmeid hilisema USA kunsti kohta. Kirjutades, et Ameerikas tundub ainult Picasso või Andrew Wyeth'i kunst populaarne olevat. Kuid neile lisaks leidub ka Pollocki austajaid. Nende puhul olevat tegemist omaette fenomeniga, kes ei näe mingit muud kunsti. Reets kirjutab: „..., *Pollocki ümmardajatel on aga ainult Pollock. Sellega ei ole muidugi mõtet ühtegi sõna Pollocki kunsti vastu öelda, ainult tema silmaklappidega austajate vastu!*“⁹⁴ Vaatamata Reetsi väitele, et kriitika Pollocki toetajate pihta ei ole mõeldud tema kunsti vastu, siis võrreldes varasemate Reetsi sõnadega võib arvata, et see siiski võis olla. Tuua võrdluseks enne mainitud väide, et Picasso, Klee ja veel teistegi sarnaste kunstnike looming on mõeldud intelligentsile⁹⁵, näitab Reetsi jaoks toetajaskond ka tööde kunstilist väärtust.

Lõpetuseks võib veel siia lisada, kuidas Reets on endale defineerinud ühe kunstniku suurust. Nimelt ühe kunstniku suurus peitub tema suurelt õnnestunud kunstiteoses, mida rohkem selliseid kordaläinud suurtöid leidub, seda suurem ka kunstnik on. Arvesse ei tohi

⁹¹ Reets, P. Päevik I, 16.11.1958. UTKK

⁹² Reets, P. Päevik I, 16.11.1958. UTKK

⁹³ Reets, P. Päevik I, 16.11.1958. UTKK

⁹⁴ Reets, P. Päevik II, 09.12.1960. UTKK

⁹⁵ Reets, P. Päevik IV, 10.05.1964. UTKK

aga võtta töid mille suurus tuleneb kunstilistest sidemetest ja lõppkokkuvõttes tuleb olla rahul ka sellega kui vaid üks töö siia suuruse kategooriasse mahub. See, kuidas Reets defineerib suurt tööd, on küllaltki poeetiline. Ta ütleb, et ühe kunstitöö teeb suureks sellele omane vaikus. Teos peab endas andma edasi vaikust ning vaigistama ka end ümbritseva. „*Vaikus on sisemine, mitte väline! Sellest vaikusest on ka kunstiteose vahetus.*“⁹⁶

2.5 Märkmed Eesti kohta

Kaldudes siinsest ainult kunstile keskenduvast põhiteemast veidike kõrvale leian, et on sobilik tuua ka välja mõningad Reetsi sissekanded, mis puudutavad Eestit ja siinset kultuuri, kunsti küll kahjuks veidikene vähem. Võimalik, et üheks põhjuseks, miks Reets oma märkmikes eesti kunsti väga ei maininud, oli tema küllaltki karm arvamus siinse kunsti vastu. Ühes sissekandes toob Reets välja erinevad Euroopa riigid ja nende kultuuri kõige edukama ja andekama osa, seda rahvast kõige enam iseloomustava osa. Eesti puhul on selleks tema arvamuse kohaselt kirjandus.⁹⁷ Eesti kujutava kunsti kohta ei ütle Reets midagi halba ega ka head, vaid imestab omaette, et teist sellist kujutava kunstita rahvast kui eestlased ei ole mitte ainult raske leida, vaid lausa olevat seda raske ette kujutada.⁹⁸ Teisest küljest arutleb ta ka selle üle, et Eesti puhul on tegemist noore rahvaga, öeldes, et kuni 19.sajandi lõpuni olid nad vana rahvas, 20. sajandil aga ülimalt noor, sest algas uus ajastu, millega otsustati täiesti algusest alustada. Sellise uue ning noore kunsti ja kultuuri probleem oli aga selles, et see ei kasvanud välja vanast ega olnud ka selle rahva uus looming, vaid see kunst ja kultuur tuli peale ja sisse ülejäänud Euroopast ja maailmast.⁹⁹ Sedasi ülevõetud kultuur ei saagi kuidagi koheselt oma olla, mistõttu teatav osa kultuurist ja kunstist ei saagi väga kõrgel tasemel olla. Reetsi jaoks mängibki Eesti puhul suurt rolli see, et tegemist on kultuuriliselt nii noore rahvaga. Ta leiab, et sellises olukorras on mitmeid ohte, näiteks et kunsti asemel hakatakse kirjutama ja pakkuma kultuuripropagandat.¹⁰⁰ Rahvuse rõhutamisest saabki kõige olulisem aspekt, jättes kunstide

⁹⁶ Reets, P. Päevik III, 1.06.1963. UTKK

⁹⁷ Reets, P. Päevik II, 14.06.1960. UTKK

⁹⁸ Reets, P. Päevik II, 5.08. 1961. UTKK

⁹⁹ Reets, P. Päevik I, 14.10.1957. UTKK

¹⁰⁰ Reets, P. Päevik I, 11.09.1951. UTKK

teised küljed kõrvale. See on ka ilmselt üks põhjus, miks Reets suhtub oma päevkutes kriitiliselt ka Eesti kunstiajaloolaste töödesse, öeldes, et osad loetud töödest jätavad mulje, et autoreid nagu näiteks Voldemar Vaga või Armin Tuulset, ei huvitagi niivõrd kunst või kunstiajalugu, vaid nad kasutavad kunsti vahendina, et tõestada muid neile olulisi küsimusi. Näiteks keskenduvad nad kunsti analüüsimise asemel hoopis Eesti omapära tõestamisele või proovivad autorid iga hinna eest leida otsest sidet Lääne-Euroopa kunsti ja kultuuriga ning näidata eestlaste osatähtsust selles kunstis. Eriti üritatakse siduda Eestit Prantsumaa, vahel ka Rootsi kunstiga, see-eest ei rõhutata üldse sidemeid Saksamaa kultuuri ja kunstiga. Reets ütleb aga sellise suhtumise kohta: „*Selline lähtepunkt on aga soine maa, kuhu midagi jäädavat püstitada ei saa, selle niiskest ebatervislikkusest rääkimata.*“¹⁰¹ Sellised kunstiajaloo kirjutised tõestavad veelgi Reetsi välja toodud väidet, et noorrahva puhul on kunstikirjutistes kerge kalduda rahvuse propagandasse ja üritada siduda oma kultuuri kellegi teise väljavalitud ja heakskiidetud rahvuse omaga isegi juhul, kui tegelikkuses on tugevamad sidemed hoopis mõne teise rahvaga. Osaliselt ilmselt võimaldabki, vähemalt teeb kindlasti sellise kujutamise kergemaks mainitud kunsti ja kultuuri ülevõtmine, sissetung 20. sajandil Eesti kultuuri ja kunsti. Veelgi problemaatilisemaks muudab võõra kultuuri vastuvõtmise eestlaste varasem kultuur ja uskumused. Reets leiab, et eestlaste traditsiooniline taarausund ja hõimusedemed, sarnaselt sumeritele ja teistele sellistele rahvastele on üks suurimaid vaimu ja Euroopa vastasusi, mida ette kujutada võib.¹⁰² „*Nende vaimust mahajäämusega võrreldes on isegi kommunism võrratult kultuurne ja mõtet elustav.*“¹⁰³ Seega on Reets oma päevikutes rohkem kui karm Eesti kultuuri- ja kunstielu suhtes, võimalik, et liigagi karm, jättes vahel mulje, et kuigi ta sai aru, et sinne kultuur on noor ja alles arenev, ei olnud see vabanduseks, et jäädi nii meeletult maha Reetsi ennast ümbritsevast kunstitasemest. See-eest on ta ka suutnud näha ning oma sõnastuses veelgi võimendada teatavat romantilisust, mis küllaltki täpselt iseloomustas eelmist sajandit. „*Eesti kultuur see sarnaneb nii väga ikaldunud lõikusega – põuad, vihmad. Et sellest aru saada, veel enam, et seda peotäit armastada, seda saab teha ainult see talupoeg*“¹⁰⁴ Samuti suutis Reets ka sellel teemal leida viisi, kuidas väliseesti kogukond võiks olukorda parandada, pakkudes, et rohkem oleks vaja diskussioone,

¹⁰¹ Reets, P. Päevik II, 24.09. 1960. UTKK

¹⁰² Reets, P. Päevik II, 24.09. 1960. UTKK

¹⁰³ Reets, P. Päevik IV, 4.03.1965. UTKK

¹⁰⁴ Reets, P. Päevik I, 8.10.1950. UTKK

kõnelusi, ettekandeid just nii nagu see peaks kodumaal toimuma, ainult sedasi saaksid nad võõrsil kodumaa kultuuri arendada.¹⁰⁵ Seega vähemalt ta üritas leida viise, kuidas arendada seda, mille leidis arendamist vajavat, seda just nimelt läbi oma kultuurikirjutiste.

¹⁰⁵ Reets, P. Päevik I, 2.03.1951. UTKK

3. Paul Reetsi publikatsioonid

Paul Reets hakkas artikleid avaldama küllaltki ruttu pärast magistrikraadi omandamist. Tema esimene paguluses avaldatud artikkel on 1955. aastal ilmunud „Kunst rahvale“.¹⁰⁶ Erinevalt Unduski artiklis öeldule, et see ilmus esmalt Vaba Eesti Sõnas, avaldas selle esimesena tegelikult ajaleht Vaba Eesti. Selles artiklis lahkab Reets küllaltki karmilt ühiskonna- ja kunstiprobleeme, eriti aga eetika küsimusi. Milline peaks kunst olema ja kes selle üle otsustab? Reets leiab, et mitte kunagi ei tohiks kunst olla suunatud hulgale vaid alati inimesele. 20. sajandi rahvuslus on Reetsi sõnade kohaselt taganenud inimsusest ning muutunud teiste rahvuste suhtes negatiivseks ja ebasõbralikuks. Inimestelt oodatakse kuulumist meie hulka ning indiviidist üksi ei arvata midagi. Üksik, enda eest mõtlev inimene, on nüüd muutunud justkui probleemiks.¹⁰⁷ Küllaltki kriitilisele arutlusele kunsti ja rahva teemadel järgnes peagi veel teisigi artikleid, mis ei olnud enam nii karmisõnalised. Esmalt avaldas tema artikleid ajaleht Vaba Eesti. Kuid nimetatud ajalehele lisaks hakkas peatselt publitseerima Reetsi artikleid uus kirjandus- ja kultuuriajakiri Mana. Koheselt Mana loomisega 1957. aastal koondus Paul Reets koos mitmete teiste pagulaskriitikutega selle ajakirja ja toimetaja Ivar Grünthali ümber. Ajakirja hakati trükkima ja avaldama Rootsis.¹⁰⁸ Manast sai üks Reetsi artiklite põhilisi avaldajaid. (Täpsed statistilised andmed avaldatud artiklite aja ja koha kohta on toodud alljärgnevas tabelis 1.) Ta kirjutas sinna nii pikemaid artikleid kunsti ja kirjanduse kohta kui ka lühikesi märkusi ja nekrolooge. Samuti töötas ta ka Mana huumorilisa Manuline juures.¹⁰⁹ Manasse jätkas ta kirjutamist kogu oma karjääri vältel. Seal ilmus 1995. aastal Reetsi viimane artikkel „Kultuur ja päevad“.¹¹⁰ Reetsi Manas avaldatud artiklite kogumahust moodustasid kunstikirjutised vaid viiendiku.

Järgmisteks olulisteks Reetsi töid publitseerivaiks perioodikaväljaanneteks olid ajakiri Tulimuld ja ajaleht Vaba Eesti Sõna. Nende puhul on ka protsentuaalselt suurem

¹⁰⁶ Reets, P. Kunst Rahvale. – Vaba Eesti 1955, nr 2, lk 4-5.

¹⁰⁷ Reets, P. Kunst Rahvale, lk 4-5.

¹⁰⁸ Eesti kirjandus paguluses XX sajandil, lk 686.

¹⁰⁹ Eesti kirjandus paguluses XX sajandil, lk 703.

¹¹⁰ Reets, P. Kultuur ja päevad. – Mana 1995, nr 57, lk 6.

kunstiartiklite maht avaldatu hulgast. Tulimulla puhul on üle poolte artiklite kirjutatud kunstist ning Vaba Eesti Sõna puhul on tegemist lausa 75% kunstiartiklitega.

Paul Reetsi avaldatud artiklid väljaandjate ja kümnendite järgi.

	1950-d	1960-d	1970-d	1980-d	1990-d	Kokku kõiki/ kunsti
Vaba Eesti	2/2	4/3	-	-	-	6/5
Mana	2/0	19/ 7	23/3	6/0	2/1	52/11
Vaba Eesti Sõna	-	2/1	2/2	6/5	2/1	12/9
Tulimuld	-	4/4	8/5	6/1	-	18/10
Aja Kiri	-		5/2	1/1	-	6/3
Eesti Postimees	-	2/2	-	-	-	2/2
Eesti Päevaleht	-	1/1	-	-	-	1/1
Verbum habet Sakala	1/0	1/0	4 /1	1/0	-	7/1
Vaba Eestlane	-	1/0	1/0	-	-	2/0
Maarjamaa	-	1/0	1/1		-	2/1
Triinu	-	-	-	1/1	-	1/1
Nimetu	-	1/0	-		-	1/0
Elav Teadus	-	1/0	-	-	-	1/0
Meeletu	-	1/0	-		-	1/0
Estonia	1/1	-	-	-	-	1/1
Näituste kataloogid	-	2/2	3/3	2/2	-	7/7
Raamatud	-	1/1	1/0	1/0	-	3/1
Kokku/kunsti	6/3	41/21	48/17	24/10	4/2	122/53

Tabel 1

Viimase puhul on huvitav, et Reets jätkas sinna artiklite kirjutamist kuni 1990. aastateni, samas märkis ta oma päevikutesse juba 1969. aastal, kuidas selle ajalehe puhul pole midagi

loota. Öeldes, et Vaba Eesti Sõna ootab täpselt sama saatus mis tabas Uut Ilma – „*ei tühkagi pealkirjade kõlast, sisust rääkimata. Täielik elav surm!*“¹¹¹

Abstraktse ja modernistliku kunstikäsitlemise analüütilise keele kõrval paistab tema kirjanduskriitika silma kujundlikkuse ja sõnamängulisuse poolest.¹¹² Paul Reetsi avaldatud tööd kajastavad nii kunsti- kui ka kirjanduskriitikat. Nii kunsti kui kirjutamist on Reets alati ülimalt kõrgelt hinnanud ja neid väga tähtsaks pidanud, öeldes, et *kunst ja kirjutamine annavad teada elamisest ning selle sisemisest osast.*¹¹³ Kuigi Reetsi liigitatakse esmalt kriitikuks, on ta ise märkinud, et ta ei saa ega taha ühtegi kunstiteost kritiseerida, olgu tegemist siis maali või raamatuga, pärast seda kui on seda näinud või lugenud. Ta leiab veel, et kritiseerimine ning vaid põhiliselt negatiivse väljanägemine on väikese ja piiratud vaimu tunnuseks. Just selline kitsas maailmanägemine on see, mis otsib võimalikke parandusi ning üritab oma tarkust ainult negatiivse kriitika läbi avaldada.¹¹⁴ Seetõttu üritab ta ise sellisest kritiseerimisest viisist hoiduda. Käesoleva töö jaoks uuritud kunstiartiklites leiab harva Reetsi poolt kirja pandud negatiivset kirjeldatud näituse või raamatu kohta. Kui neid ka esineb, siis on tegemist viisakalt esitatud konstruktiivse kriitikaga stiilis, mida saaks teine kord paremini teha, et tervik praegusest veelgi parem oleks. Näiteks kirjutab ta 1968. aasta veebruaris New Yorgis toimunud kunstinäituse kohta. „*Kui esimene mulje meelitas tubli keksmisega, siis lõplik mulje jääb rahule nendega, kes just sellest muidu meeldivast tublisti üle olid./.../ Kõige lõpuks seda, et tulevikus selliste näituste korraldamisel ja tööde valikul igal näitusel esinev kunstnik saaks võimaluse esineda kolme, isegi nelja tööga. See muidugi piiraks esinejate arvu, tooks aga lisaks suurema võistlusmomendi ja vältiks ainult ühe töö järgi tehtavate võimalike eksiarvamuste võimalusi ning näituse üldpilt ei oleks nii ühtlaselt kirju keskmise tasemega. Lõppude lõpuks pole me nii väga huvitatud sellest, mida kõik teevad, vaid ainult tollest, mida vähesed teevad, ainult nemad teha saavad*“¹¹⁵ Selgelt on aru saada, et tal tekkisid omad teatud poolehoidud osade kunstnike suhtes, tuues välja just nende kunstnike ja kirjanike head küljed. Samuti käitub ta ka veidi nõrgemate kunstnike puhul, jagades kiitust kus võimalik. Üldises joones pakub Reets siiski välja karmima võimaluse, kuidas edaspidi taset

¹¹¹ Reets, P. Päevik VIII, 6.11.1969. UTKK

¹¹² Eesti kirjandus paguluses XX sajandil, lk 703.

¹¹³ Reets, P. Päevik IV, 1.04.1964. UTKK

¹¹⁴ Reets, P. Päevik I, 31.12.1951. UTKK

¹¹⁵ Reets, P. Kunstinäitus 9.-11.veebr.68 Eesti Majas, New Yorgis. – Tulimuld 1968, nr 2, lk 118.

tõsta, jättes aga täiesti märkimata omapoolse arvamuse, milliste kunstnike tööd tuleks järgmiselt näituselt välja jätta. Reetsi kunstikirjutiste eesmärk on anda sündmustest või kunstiteostest võimalikult täpne ja erapooletu ülevaade. Ta suudab leida oma sõnadega hea tasakaalu positiivsete ja negatiivsete kommentaaride vahel ning üldjoontes ei kaldu Reets kunagi ainult oma analüüsitava nõrkade omaduste juurde. See annabki tema artiklitele küllaltki usaldusväärse ja eelarvamustevaba mulje. Vähestes ülevaadetes, mis Reetsi kohta on raamatutes avaldatud, on öeldud, et ta on kriitik, kes vajadusel oskab autorit julgustada, kuid samas ka irooniliselt pilgata.¹¹⁶

Paul Reetsi teadmised on väga laiahaardelised, mistõttu ka tema avaldatud kriitika ja kirjutised ei piirdu ainult mõnede kunstnike näituste või mõningate raamatute ülevaatega, vaid ulatuvad lausa Sappho tõlgeteni.¹¹⁷

3.1 Avaldatud artiklid kunstist

Reets avaldab küll enam artikleid kirjandusest, kuid sellelegi vaatamata on siiski ilmunud küllaltki palju tema kunstikirjutisi. Ta peab kunsti ja kunstiajaloo üheks suurimaks raskuseks seda, et seal tuleb kirjeldada just seda, mida mitte kirjeldada ei saa.¹¹⁸ Kaks suuremat valdkonda, mille vahel kirjutisi jaotada, oleks maalikunst ja arhitektuur. Neid teemasid puudutavaid artikleid on tal kõige rohkem ja need on ka kõige mahukamad. Suur osa tema arvamusavaldusi on näituste ülevaated ja kriitika. Põhiliselt on arvustatavateks näitusteks eesti kunsti väljapanekud. Väike osa artiklitest on ülevaade kunstist ja üldiselt selles toimuvast. Nendes kirjeldab ta üldjuhul arenguid kunstis või tutvustab Eestis ilmunud uusi kunstiajaloo käsitlusi. Samuti on ta kirjutanud mõningad artiklid tuntumate graafikute ja graafika kui meediumi kohta. Leidub ka artikleid joonistuste ja karikatuuride näituste kohta. Küllaltki vähe pöörab ta tähelepanu skulptuurile. Kõik ta paguluses avaldatud kirjutised jäävad küllaltki rangelt eesti kunstivalda.

¹¹⁶ Eesti kirjandus paguluses XX sajandil, lk 703.

¹¹⁷ Paul Reets. Kaksteist fragmenti. – Mana 1963, nr. 2, lk 79–82.

¹¹⁸ Reets. P. Päevik I. 05.02 1958. UTKK

3.2 Maalikunst

Ilma mingi küsimuseta saab väita, et kõige meeldivamaks ning seeläbi ka kõige rohkem avaldamist leidnud teemaks on Reetsi loomingus maalikunst. Enim on tema poolt leidnud kajastamist kunstnik Eduard Rüga. Paljud nendest kirjutistest on pühendatud kunstniku juubeliteks ning on kirjutatud terve Reetsi karjääri vältel (täpne artiklite ülevaade LISAs). Kahjuks peab nentima, et artiklites ei seo Reets eesti kunstnike väga välismaiste autoritega. Erinevalt Kõksist on Rüga põhiliseks loomingu ja sisu nähtavale toomise vahendiks värv. Reetsi kohaselt ongi värvide mäng Rüga suurimaks andeks. *Selline teadlik ja kunstiline värvi kujundamine toob tööst välja osad, mis muidu märkamatuks jääks.*¹¹⁹ Ühes viimastest artiklites Rüga kohta on Reets tema värvimeele kohta kirjutanud: „*Värvide kasutamine ja nende otseselt silmaga vastuvõetav mõju on muutunud. See ei ole oma lõplikus elamusekäigus nii otsene ja aktiivne, pigemini on see tajutav, passiivselt mõistetav. Komplitseeritus on aset leidnud. Värvid on muutnud instrumentaalseks.*“¹²⁰ Teine aspekt, mille Reets Rüga tööde puhul läbi aastate ära märgib, on erinevate teemade ja tehnikate sobitamine. Nii nagu oma päevaraamatutes jõuab Reets ka maalikunsti puudutavates artiklites ikka ja jälle vormi ja sisu suhtele.¹²¹ Rüga oli aga laiema haardega kui vaid maalikunstnik. Läbi oma karjääri tegeles ta vahelduva eduga ka graafikaga, luues selles valdkonnaski suurepäraseid töid. Eriti tõstab Reets esile tema linoolõiget „Ungari vabadus“. Ta kirjutab selle kohta: „*Ootused olid suured, seda suurem oli ka masendus mis järgnes. Nii suur, et karastava äratusena meie kõikide küsimustele vastas ja edasigi vastab: kes me oleme, mis me oleme, kus me oleme? Karastavaks äratuseks, sest kõik need pikad aastad ootasime lootust, nüüd ei looda ei ootustki. Ei siin ega seal.*“¹²² Võimalik, et Reets tõstab seda teost esile, kuna suudab end pagulasena mõneti selle sündmusega samastada. Väljatoodud tsitaadi põhjal võib järeldada, et esmalt mõjub graafiline leht emotsionaalselt, tuues võib olla isegi isiklike tundeid uuesti meelde.

Teiseks Reetsi poolt põhjalikumalt ja pikemalt jälgitud kunstnikuks on Endel Kõks. Kuigi Kõksi kohta ei ole kirjutatud nii mitmeid arikleid kui seda Rüga puhul, hindab Reets teda

¹¹⁹ Reets, P. Eduard Rüga juubelinäitus. – Vaba Eesti Sõna. 17.10.1963, nr. 42, lk 8–9.

¹²⁰ Reets, P. Eduard Rüga 85. – Vaba Eesti Sõna. 18.08.1988, nr. 33, lk 9.

¹²¹ Vaata sama töö, osa 2.2

¹²² Reets, P. Eduard Rüga 60. – Mana 1963, nr 3/4, lk 225.

väga kõrgelt. Eriti väärtustab ta Kõksi puhul tema loomingu suurust ja laiahaardelisust. „Mitte ainult seda, et Kõks usinalt ja virgelt arvurikkaid maale on maalinud, peale selle joonistanud, illustreerinud ja kirjasõna kirjutanud, vaid päriselt ehmatav on Kõksile nii omane suveräänsus temale kaasaegsetes kunstistiilides, moodustes ja tehnikas valdamisel. Kõks on maalikunsti kõigi tehnilised lahenduse võimalusi, ja seda ilma erilise õppimise vaevata, nii vähemalt näib, sündinud meister ja valitseja.“¹²³ Kõks kasutab ja jälgendab oma töödes järjest uusi kunstivoole ning nii nagu Reets oma artiklis ütles, seda ilma suurema õppimiseta. Kõks on üks neid küllaltki väheseid eesti kunstnikke, kelle karjääris mängis suurt rolli ka abstraktne kunst. Võimalik, et see tulenes Kõksile iseloomulikust joonest rõhutada oma töödes konstruktsiooni. Reets ütleb, et Kõksi looming ja tööde baasiks on 1939. aastal maalitud „Kohvik“. Selle töö puhul muutub esmakordselt vaatajast ja vaatest olulisemaks töö konstruktsioon, mis kujuneb Kõksi loomingu puhul üheks tähtsaimaks alustalaks.¹²⁴ Oma päevaraamatutes ei kirjuta Reets väga palju eraldi abstraktsest kunstist, üldiselt koondab ta kõik 20. sajandi voolud moodsa kunsti nimetuse alla. Abstraktse kunsti kohta kirjutab Reets aga kaks erinevat arvamust. Ühelt poolt, et abstraktse kunsti alla loevad inimesed sellist loomingut millest nad aru ei saa.¹²⁵ Samas on Reets ise öelnud, et kogu kunst on abstraktne, olenemata kus või millal see on loodud. Kuidas sellest kirjutatakse ja arvatakse, tuleneb kunstiajaloolasest ja inimesest endast.¹²⁶ Seega Reets ei aruta just väga abstraktse kunsti kohta eraldi oma päevikutes, küll aga käib abstraktsusega koos arutelu vormi üle. Sellele nagu juba mainitud sai, pühendab Reets väga palju tähelepanu. Ei ole raske mõista miks Reets Kõksi nii kõrgelt hindab. Lugesdes Reetsi lähenemist elule ja kunstile ning edasi tema kirjutatud artikleid Kõksist on selge, et nad väärtustasid küllaltki sarnaseid aspekte kunstis. Kõksi jätkuv enese ja oma kunsti arendamine ning vormi otsimine ning hiljem küpses eas oma tee leidmine on just see, mida Reets kunstniku puhul hindab.

Kõksi juures võib ka ära tuua artikli mille Reets kirjutas Lakewoodi kiriku kohta. Peale Guggenheimi kunstimuuseumi uue hoone kirjutab ta veel vaid ühest ehitisest, mis ei asu Eestis. Selleks hooneks osutub Püha Vaimu koguduse kirik Lakewoodis. Kuid sellegi artikli puhul on suurem rõhk altarimaalil kui ehitisel endal. Reetsi kohaselt on tegemist

¹²³ Reets, P. Endel Kõksi kunstitee. – Vaba Eesti Sõna. 8.11.1962, nr. 45, lk 8.

¹²⁴ Reets, P. Endel Kõksi juubeliks. – Vaba Eesti Sõna. 22.04.1982, nr. 16, lk 5.

¹²⁵ Reets, P. Päevik XVII. 1.12.1984. UTKK

¹²⁶ Reets, P. Päevik I. 25.06.1950. UTKK

justkui altarimaali jaoks ehitatud kirikuga, nii hästi pidavat need kaks omavahel kokku sobima. Arhitekt Hugo Roomanni (artiklis Rooman) kujundatud hele krohvitud altarimaali sein tõstab Kõksi töö hästi esile, kiriku tagasihoidlik ehitus rõhutab kunstiteost veelgi.¹²⁷ Edasi keskendubki Reets artiklis Endel Kõksi maalile. Ta kirjutab kogudusest küllaltki kriitiliselt ning talle omase teravusega. „*Juba paljas mõte Kristuse ülestõusmisest ajab neile külmajudinad selga ja selle külma eest on nad valmis kas või põrgusse pugema! Nii ei ole imestada, et altaripildil ülestõusnud Kristusest sai õpetaja ja päästja, kus lunastus nagu jääb vajaka, kuid juhtumine paistab kindlates ja nüüd tervetes kätes olevat.*“¹²⁸

Küpsete meeskunstnike kõrval pälvisid tähelepanu ka mõningad nooremad naiskunstnikud eesotsas Epp Ojamaaga, kelle näituste kohta Reets mitmeid ülevaatlike artikleid kirjutab. Eriti hindab ta Ojamaa tööde julget ja suurt formaati, millele lisanduvad väga tabavad teoste pealkirjad. Samas oli huvitav ka Reetsi arvamus osade Ojamaa tööde kohta, millele on justkui iseloomulik teatav lõpetamatus, aga lõpmatu lõpetamatus, mida ei saavatki muuta.¹²⁹ Kuid kui panna need lõputa tööd kokku, kulmineerub ka tema see loomingu osa teatava lõpuni. Sarnaseid märkmeid Epp Ojamaa loomingu kohta võib leida ka Reetsi hilisematest päevaraamatutest (nende uurimine on seni jäänud väga pealiskaudseks). Teine naiskunstnik, kellele Reets rohkem tähelepanu pöörab, on Ruth (vahel Rutt) Tulving. Reetsi jaoks on sellel kunstnikul olemas kolm mitteõpitavat omadust: maitse, elegants ja osavus. „*Neid kolme omadust ei õpita, need ei ole matkitavad, nendeks peavad eeldused olema.*“¹³⁰ Sellise lause juures ei ole ime, et Reetsi artiklis vaid häid sõnu jagus. Võib arvata, et Reets valib kirjutistes analüüsimiseks endale kunstiliselt huvitavamad ja tehniliselt tugevamad kunstnikud

Seda, et Reets artiklitest soovitusi parandusteks ei leia, on küllaltki haruldane. Millest võibki järeldada, et siin lühidalt välja toodud neli kunstniku on Reetsi arvamuse kohaselt Eesti parimate killast. Küll on Reets palju kirjutanud artikleid ka teistest kunstnikest ning rohkematest näitustest, kuid selle töö puhul pole võimalik kõiki hakata välja tooma, mistõttu piirdungi vaid tema poolt kõige hinnatumatega.

¹²⁷ Reets, P. Lakewood'i kiriku altarimaal. – Tulimuld, 1975, nr. 3, lk 164.

¹²⁸ Reets, P. Lakewood'i kiriku altarimaal, lk 16.

¹²⁹ Reets, P. Epp Ojamaa maalide näitus. New York, Eesti Maja, 22.-24.nov. 1968. – Tulimuld, 1969, nr. 1, lk 62.

¹³⁰ Reets, P. Ruth Tulvingu maalide ja joonistuste näitus Eesti Majas. – Vaba Eesti Sõna. 30.01.1964, nr. 5, lk 10.

3.3 Arhitektuur

Arhitektuurist ei kirjuta Reets ligilähedaltki nii palju artikleid kui maalikunstist. Kuid need, mida ta ehituskunstile pühendab, on põhjalikud ja võrreldes teiste kirjutistega üldjoontes mahukamad. Nii mahu kui ka teema puhul osutub tema esimene arhitektuurile pühendatud artikkel erandiks, mis keskendub kaasaegse kunstimuuseumi Guggenheimi uuele hoonele. Artikkel on publiteeritud muuseumi avamise puhul. Reets kirjutab Frank Lloyd Wright'i kavandatud hoone kohta järgnevalt: „*Juba selle hoone kirjeldamine esitab raskusi, kuna konventsionaalne sõnavara, mille abil senini pea igat ehitust mistahes perioodist – ka kaasaegseid – suhteliselt hõlpsalt on saadud kirjeldada, näitab siin ainult oma kasutust. Seega on järgnev ainult katse üksikuid äärejooni ja pidepunkte määratella.*“¹³¹ Neile sõnadele järgneb aga Reetsi põhjalik Guggenheimi uue maja kirjeldus. Võrreldes küll hilisemate arhitektuursete kirjeldustega ei ole tõesti tegemist samaväärse teadusliku tekstiga, kuid sellegipoolest suudab Reets luua hoonest ruumilise ja selge kujutlus.

Põhiliselt kirjutab Reets Eesti keskaegsest sakraalarhitektuurist. Selline suunavalik võib olla lisaks tema enese huvile seotud ka varasemate õpingutega, mille puhul tugev huvi keskaegse kunsti ja arhitektuuri vastu juba varem välja sai toodud. Suurt rõhku asetab ta oma artiklites Saare-Lääne Piiskopkonna kirikutele. Võimalik, et üheks põhjuseks, miks Reets nende vastu suurt huvi üles näitas, tulenes sellest, et ta isa oli pärit Ridalast. Ridala kirikut mainib ta igas Eesti arhitektuuri puudutavas artiklis. 1974. aastal ilmub Reetsilt „Ridala kirik – lisand Eesti 13. sajandi ehitusloole“¹³², milles ta annab väga põhjaliku sise- ja välisarhitektuurilise ülevaate. Kuid Ridala kirik käib Reetsi kirjutistes alati koos Valjala ja Haapsaluga. „*Üldiselt ja eriliselt on Ridala kirik oma arhitektuurilt lähedasem Valjalas ehitatule (1265-1270) kui geograafiliselt lähedasemale Haapsalule (1270-1275). Ruumikujundus on Valjalas ja Ridalas Westfaali kirikutele omaselt staatilisem, raskepärasemgi, vastandina Haapsalu toomkiriku Reinimaadelt saadud mõjutustega dünaamilisemast tsisterts-ordu gootikast. Sarnasus Haapsalu ja Ridala kirikute vahel piirdubki ajastu ja stiiliga antud üldiselt erinevaga.*“¹³³. Mõni aasta hiljem avaldab Reets artikli „Eesti

¹³¹ Reets, P. Uus hoone ühele kunstimuuseumie. – Vaba Eesti 1960, nr 1, lk 45.

¹³² Reets, P. Ridala kirik – lisand Eesti 13.sajandi ehituskunstile. – Verbaum habet Sakala, Korp! Sakala koguteos. 1974, lk 183–190.

¹³³ Reets, P. Ridala kirik – lisand Eesti 13.sajandi ehituskunstile, lk 188.

keskaja arhitektuur. Ülevaade, probleemid, problemaatika“¹³⁴. Sellegi artikli puhul alustab Reets kirjutamist Saare-Läänemaa varajaste ühelööviliste kirikute ülevaatega. Erinevalt aga eelmisest ariklist jõuab Reets siin analüüsida pea kõiki Eesti piirkondi ning neile omapäraseid stiile ja mõjutusi. Eesti keskaja arhitektuurile pühendatud artiklites keskendubki Reets sageli hoone tüübi ja hilisemate muudatuste päritolule. Samuti edasised mõjutused teistesse Eesti piirkondadesse. Reets üritab tihti ka leida nende 13. sajandi Saare-Lääne piirkonna sakraalehitiste potentsiaalset mõju teistele piirkondadele. Oma artiklites ei maini Reets teiste autorite töid ega arvamusi. Ta ei too isegi kasutatud bibliograafiat välja, ainsaks eradiks sel puhul on artikkel „Ridala kirik – lisand Eesti 13. sajandi ehitusloole“¹³⁵.

Oma päevaraamatutes ei pööra Reets suurt tähelepanu arhitektuurile. Ühes oma sissekandes keskendub ta aga pikemalt moodsale ameerika arhitektuurile, öeldes, et see on omamoodi vaimsuse kandja. See jaotuvat viide erinevasse ossa. Esimesed kopeerivad kõike, teised on halastamatud funktsionalistid, kolmandad ausalt minimalistlikud funtsionalistid, neljandaks nimetab Reets matusebüroode luksuslikku rokokood ja viimase viiendana toob ta välja loova arhitektuuri. Selle esimeseks esindajaks märgib osa alguses välja toodud Guggenheimi kunstimuuseumi arhitekti F. L. Wright'i. Eesti arhitektuuri kohta Reets eriti ei kirjuta. Mida võib seostada tema selleteemaliste artiklitega, on töös juba varem väljatoodud sissekanne päevikusse, kus ta arutab ruumi, sise- ja välisarhitektuuri suhete üle.¹³⁶

3.4 Graafika ja karikatuurid

Esimene graafikat kajastav artikkel ilmub Reetsil 1965. aastal Tulimullas Arno Vihalemma loomingust. Eriliseks muudab selle artikli fakt, et mitte ükski teine Reetsi graafikat käsitlev artikkel ei ole pälvinud nii pikka ja põhjalikku analüüsi kui 19 leheküljeline kokkuvõte Vihalemma kümne aasta jooksul tehtud töödest.¹³⁷ Reets analüüsib artikli vältel suuremat

¹³⁴ Reets, P. Eesti keskaja arhitektuur. Ülevaade, probleemid, problemaatika. – Tulimuld, 1976, nr. 2, lk 87–101.

¹³⁵ Reets, P. Ridala kirik – lisand Eesti 13.sajandi ehituskunstile, lk 189-190

¹³⁶ Vaata sama töö, osa 2.1 (Reets, P. Päevik III, 4.07.1963)

¹³⁷ Reets, P. Paralleelid. Arno Vihalemma graafikst 1954–64. – Tulimuld 1965, nr.3, lk 155–173.

osa Vihalemma graafikalehtedest eraldi. Teist nii põhjaliku artiklit Reetsilt annab otsida. Selline põhjalikkus muudab aga lühida ülevaate andmise väga keeruliseks. Tema graafika sisuliseks raskuspunktiks on Reetsi arvates inimesele olulise mõistatuslikkus, mis tema joonistustel ja graafilistel lehtedel muutub otsivaks teadmiseks ja tunnetavaks tundmiseks.¹³⁸ Võrreldes Reetsi teiste kirjutistega kasvõi näiteks Rüga või Kõksi kohta on sarnane jälle tähelepanu pööramine vormi küsimusele ning samuti kuidas sisu õige vormi abil paremini edastada.

Peale Vihalemma kirjutab Reets eraldi veel vaid Agate Veeberi, Ilse Leetaru ja Johann Naha graafilistest töödest. Tuleks mainida, et võrreldes teiste kunstivaldkondadega hakkas Reets graafikast suhteliselt hilja kirjutama. Kuigi Harvardi ülikoolis oli tema üheks õppejõuks küllaltki hinnatud ning osaliselt graafikale spetsialiseerunud kunstiajaloolane Jakob Rosenberg, siis ikkagi moodustab graafika mingil põhjusel mahuliselt väikese osa Reetsi kunstikirjutistest. Pärast tema esimest graafikaalast artiklit Arno Vihalemmast läks aega rohkem kui kümme aastat, kuni ilmusid järgmised ülevaated. 1979. aastal publitseeriti kaks artiklit Ilse Leetaru graafikast, mis mõlemad kajastavad tema sama aasta oktoobris toimunud näitust Eesti Majas. Võrreldes omavahel kahte artiklit, siis Tulimullas¹³⁹ avaldatu on tunduvalt põhjalikum ja analüüsivam kui seda on Vaba Eesti Sõna oma.¹⁴⁰ Mõlema artikli ühiseks jooneks on Reetsi tähelepanek, et Ilse Leetaru graafika puhul muutub aastatega küsimus - kuidas teha - olulisemaks sellest mida kujutada. Tulimulla artiklis toob Reets välja Leetaru graafika arengu. Esimeste tööde puhul on tegemist vaid vaba käega joonistatud piltidega, edasine areng viib puulõike juurde ning sealt edasi erinevate söövitustehnikateni. „*Kunst ei ole ju ainult mingi hingeline või siis kahtlaselt kõrgendatud vaimu otsimine ja kus pahatihti ei teatagi, mida otsitakse. Visuaalselt on haarav kunst ikkagi – tugevalt seotud tehnilise ja materjaalsega. Kes seda ei valitse, ei olegi kunstnik materjaalses saab kujutatav nähtavuse.*“¹⁴¹

Reets kirjutas artikleid veel teisestki naisgraafikust – Agate Veeberist. Ta hindab mõlema naise puhul tegelemist söövitustehnikaga. Õige vormi otsinguga läks Ilse Leetarul aga

¹³⁸ Reets, P. Paralleelid. Arno Vihalemma graafikast 1954–64. Lk 155.

¹³⁹ Reets, P. Ilse Leetaru graafikast. – Tulimuld 1979, nr 4, lk 211–214.

¹⁴⁰ Reets, P. Ilse Leetaru graafikanäitus Eesti Majas, 5. oktoobril 1979. – Vaba Eesti Sõna. 11. 10. 1979, nr 41, lk 9.

¹⁴¹ Reets, P. Ilse Leetaru graafikast. – Tulimuld, 1979, nr. 4, lk 211.

kauem aega kui Agate Veeberil. Reets võtab viimase järelhüüdes tema loomingu kokku ning kirjutab „*Tema käsi oma õiget teed ega pöördunud ei vasemale ega paremale. Mida ta nägi ja vaatas, elas ja tundis, see sai temale kunstina kujutamise alguseks. Elamus seega, ja elamus on kõik, ning ilma elamuseta pole kunsti ollagi. Ei tegijale ega vaatajale.*“¹⁴²

Võimalik, et põhjuseks miks Reets nii vähe graafikast kirjutas, seisnes selle väheses levikus. Väikesest levikust tuleneb selle kunstiliigi vähene tähelepanu. Ka Reets nendib, 1980. aastate algul ühes oma graafikale pühendatud artiklis, et eriti just väikegraafika muutub järjest märkamatumaks kunstiliigiks. Selles artiklis keskendub ta Johann Nahale. Reetsi kohaselt kuuluvad Naha parimate tööde hulka Eesti linnade ja Vana Tallinna vaadete mapid.¹⁴³ Naha graafika on omal moel linnapildi säilitamine ja dokumenteerimine. Graafika kõrvalt tegeleski ta Eesti vanema ahitektuuri ja kunstivarade uurimise ning nende inventariseerimisega.¹⁴⁴ Graafika kasutamine nii nagu seda alguses muu kunsti reprodutseerimiseks tehti, võib olla samuti üheks põhjuseks, miks see maali ja teiste kunstiliikide varju jääb. Vähemalt Naha puhul on tegemist rohkem olemasoleva kopeerimise kui millegi sügava loomisega nagu seda näiteks Agate Veeber oma lehtede puhul tegi.

Käesoleva osa lõpetuseks võib tuua Paul Reetsi äärmiselt laialdaste teadmiste tõestuseks artikli, mille ta kirjutas Edmund Valtmani karikatuuride näituse kohta Bostonis. Reets kirjutab, et ei ole võimalik kuidagi kirjeldada ligi sadat näitusel olevat tööd, kuid kokkuvõtlikult toob välja ühised jooned. „*Meetod ja stiil seega, milledest esimene annab joonistustes toodud üldise olustiku äärejooned, teine aga toob näilisest rahust esile – naeruväärsuse.*“¹⁴⁵ Kuigi Reets ei ole arutanud oma päevaraamatutes eriti graafika ja karikatuuride kohta, siis on ikka võimalik leida teatavaid ühenduslülisid artiklite ja päevikute sissekannete vahel. Nii tema graafika, kui ka selles karikatuuride kohta käivas artiklis on Reets toonud välja vormi, sisu, teema ja tehnika küsimuse, arutades nende omavahelise seose üle. Graafika puhul mainib ta, et ei ole kunstiteost kui puudub

¹⁴² Reets, P. Graafik Agate Veeber in memoriam. – Vaba Eesti Sõna, 21.aprill 1988, nr 16, lk 10.

¹⁴³ Reets, P. Graafik Johann Naha. – Vaba Eesti Sõna, 6. 05. 1982, nr. 18, lk 4.

¹⁴⁴ Reets, P. Graafik Johann Naha. – Vaba Eesti Sõna, 6. 05. 1982, nr. 18, lk 4.

¹⁴⁵ Reets, P. Ed. Valtmani karikatuuride näitus Bostonis. – Vaba Eesti sõna. 25.09. 1975, nr. 38, lk 6.

elamus¹⁴⁶, see-eest on vajalikud ka tehnilised oskused. Teises artiklis rõhutab ta kui vajalik on leida sisule õige vorm.¹⁴⁷ Reetsi puhul on sisu ja vormi üle arutamine päevaraamatutes küllaltki sagedane.¹⁴⁸

3.5 Kunsti ja kunstiraamatute arvustus

Eesti ja üldistest kunstiajaloolistest raamatutest pole Reets just palju arvamusi kirjutanud. Võimalik, et üheks põhjuseks on selliste raamatute küllaltki kehv levik väljaspool Eestit. Teiseks põhjuseks võis olla aga nende teoste raskendatud kättesaadavus USA-s. Sellele annab tunnistust ka fakt, et Reetsi kaks artiklit, mis annavad endas ülevaate Voldemar Vaga kahest kunstiajalugu käsitlevast raamatust, publitseeriti teostega võrreldes mitu aastat hiljem. Nendeks Vaga teosteks osutusid Eesti XIX sajandi kunsti kirjeldavad „Kunst Tartus XIX sajandil“ (1971)¹⁴⁹ ja „Kunst Tallinnas XIX sajandil“ (1976).¹⁵⁰ Reetsi küllaltki lühikese kuid sisuka artikli Vaga Tartu kunsti kohta võtab kõige paremini kokku lause: „Muutumatuks ja asendamatuks jääb teose teaduslik käsitus ja suund. See on asjalikult täpne, kriitiliselt kaaluv, kunsti kui väärtuste võimalikkusi vaagiv ja sedasi saadud tulemuste liitmine stiili ja stiiliküsimuste tervikusse.“¹⁵¹ Reets põhjendab teose vajalikkust sellega, et varem on uuritud põhjalikult keskaega, hilisemad ajajärgud on seni jäänud väga katkendlikeks. Raamatu ainsaks miinuseks peab ta liiga väheseid kultuuriloolisi vihjeid. Reets leiab, et osad ideed oleks võinud paremini olla lahti selgitatud.¹⁵²

Veel rohkem hindab Reets Vaga ja tema järgmist teost oma 1978. aastal ilmunud artiklis. Põhjuseks see, et võrreldes Tartu ja Tallinna kunstilist arengut, siis läbi ajaloo on Tartu olnud üldiselt mõjuvama kohal, seda enam, et 19. sajandil loodi Tartu ülikooli juurde joonistuskool. Seetõttu on ka Tartu kunstielu kohta rohkem materjali ning seda on ka rohkem uuritud. Vaga proovib vastata oma raamatus küsimusele, milline oli 19. sajandi

¹⁴⁶ Reets, P. Graafik Agate Veeber in memoriam. – Vaba Eesti Sõna, 21.04.1988, nr. 16, lk 10.

¹⁴⁷ Reets, P. Ilse Leetaru graafikast. – Tulimuld, 1979, nr. 4, lk 213.

¹⁴⁸ Vaata alapeatükki 2.2 Vorm ja sisu, lk 19.

¹⁴⁹ Reets, P. Voldemar Vaga. Kunst Tartus XIX sajandil. – Mana, 1974, nr 40, lk 110–112.

¹⁵⁰ Reets, P. Möödunud sajandi kunsti Eestis. – Mana, 1978, nr 45, lk 75-76.

¹⁵¹ Reets, P. Voldemar Vaga. Kunst Tartus XIX sajandil, lk 111.

¹⁵² Reets, P. Voldemar Vaga. Kunst Tartus XIX sajandil, lk 112.

kunst Tallinnas. Lühike, kõigest 100 leheküljeline raamat on jaotatud stiilide järgi ning Vaga keskendub seal stiiliprobleemide, nende nõuete ja võimalikele lahendustele. Sarnaselt Tartu raamatule hindab Reets lühikesi ülevaateid Tallinnas tegutsenud kunstnikest. Mõlemad, nii Vaga oma raamatus kui Reets artiklis, tõstavad kunstnikest eriti esile J. C. E. von Ungern-Sternbergi ning tema olulisi joonistusi siinsetest keskaegsetest ehitistest.¹⁵³ Reets kordab veelgi kui asendamatud on need kaks teost senise Eesti kunstiajaloo uurimises. Ta toob välja Tallinna kunstiraamatu viimase lause, mille puhul ta isiklikult Vagaga täielikult nõustub. „... raamatu lõpulause on vägagi õige: 1905-1907. a. revolutsioon, mis nii tohutut murrangulit osa mängis meie maa ajaloos, tähistab ka balti kunsti lõplikku hääbumist. Juhtiv osa läheb nüüd täiesti eesi kunstnike kätte.“¹⁵⁴

Võrreldes Reetsi suhtumist Vagasse eelnevalt nimetatud artiklites tema märkmetega päevaraamatutes võiks arvata, et tegemist on erineva kunstiajaloolasega. Nende kahe siin analüüsitud artikli põhjal, mis Reets Voldemar Vaga kohta kirjutas, ilmneb tema heakskiit nii käsitletu teemavaliku kui ka stiili ja viisi üle. Võrdluseks võib tuua varem mainitud märkmiku sissekande 24. septembrist 1960. aastast, kus ta arutab tüüpilise eesti kunstiajaloo kirjutajate probleemi üle. Öeldes, et sageli kasutavad kunstiajaloolased kunstikirjutisi ära, et lahata mõningaid teisi kunstiga kaudselt seotud probleeme.¹⁵⁵ Üheks selliseks kunstiajaloolaseks on ta pidanud ka Vaga. Võttes arvesse Reetsi kirjutistele omast ausust, siis võib järeldada, et need kaks teost olid tõesti tema arvates just nii head ja vajalikud. Artiklite mitu aastat hilisem ilmumine toetab arvamust, et need raamatud olid Reetsi poolt läbi uuritud ning pälvisid hea arvustuse oma sisu eest. Seega on võimalik, et tegemist on ühtede väheste teostega, milles ei ilmnenu Reetsile vastumeelset kunstit kõrvale hiilimist nagu mõnede teiste Vaga teoste puhul. See võib olla põhjenduseks, miks Reets ei ole rohkem Vagalt ilmunud töid arvustanud.

Paul Reetsi väheste raamatuarvustuste hulka kuulub ka 1981. aastal ilmunud artikkel „Üllatav kunstiraamat“, milles ta avaldab suurt kiitust Välis-Eesti kunstnike leksikoni koostamise üle. Rõhutades taolise raamatu vajadust nii näituste korraldamise kui eesti kunsti hilisema uurimise jaoks.¹⁵⁶ Reetsi arvates on leksikoni põhiliseks probleemiks teatav

¹⁵³ Reets, P. Mõõnunud sajandi kunstist Eestis, lk 76.

¹⁵⁴ Reets, P. Mõõnunud sajandi kunstist Eestis, lk 76.

¹⁵⁵ Reets, P. Päevik II. 24.09.1960. UTKK (vt ka lk 25)

¹⁵⁶ Reets, P. Üllatav kunstiraamat. – Aja Kiri, 1981, nr 1, lk 52.

liigne pragmaatilisus. Lühike võrdlemine ei võimalda tegelikult kunstnikke eristada nende oskuste ega talendi poolest. Samas nendib ta, et kuna kunstnikud pole sageli väga mõistvad teiste suhtes, siis on arusaadav, miks autorid seda teed on läinud.¹⁵⁷ Võttes arvesse Reetsi varasemad artiklid ning ka märkused oma päevaraamatutes, siis võib arvata, et põhjus, miks ta tõi negatiivsena välja liigse biograafilise lähenemise kunstnikele, seisneb sedasi tekkivas vales muljes. Üks olulisemaid punkte kunstist ja kunstnikest kirjutamise puhul Reetsi jaoks ongi võimalikult ausa ja tõese ülevaate andmine, mis peab põhinema rohkem kui mõnel õnnestunud töö, et olla tõene.

Reets ei ole kirjutanud oma karjääri jooksul eriti kunstiraamatutest. Eelnevale kahele Vaga ja kunsti leksikoni arvustusele lisandubki veel vaid üks varasem raamatu kokkuvõte. Selleks on 1959. aastal ilmunud monograafia Amandus Adamsonist 1855–1929.¹⁵⁸ Reets annab oma ühelehekeliselis artiklis tervikliku ülevaate Tiina Nurga kirjutatud teosest, tuues välja raamatu plussid ja miinused, keskendudes rohkem esimestele. Kõige kokkuvõtlikumalt annab ülevaate sellest artiklist Reetsi järgmine tsitaat: “..., *võib kokkuvõtlikult ütelda, et see sujuvalt kirjutatud monograafia on tähtis lisand meie kunstiloole, eriti mainitud arhiivmaterjalide läbitöötamise tõttu. Põhjalikumad kunstivoolude ja vormikõne analüüsid oleks kohati siiski äärmiselt soovitatavad olnud.*”¹⁵⁹

Veidike rohkem kui kunstiraamatute analüüse kirjutas Reets artikleid üldisemalt kunsti teemadel, analüüsides kas rahvuslikkust või kaasaegseid moodsaid suundi kunstis. Nende artiklite puhul ühinevad Reetsi päevaraamatute mõtisklused publitseeritud töödega rohkem kui teiste tema avaldatud kunstikirjutiste puhul. 1961 aastal ilmunud artiklis „Tänapäeva kunstist“¹⁶⁰ on Reets arutlenud kunsti ja selle suuruse ning tähenduse üle, öeldes, et ühest küljest on tegemist vaid käsitööga, teiselt poolt on piiriks aga religioon. Kõik muu mahub nende kahe haarde vahele, kuid see ei tähenda, et tegemist oleks kunsti alguse või lõpuga. Seda sellel põhjusel, et kunsti puhul on Reetsi sõnade järgi tegemist fenomeniga, mis ei arene, ainult tema avaldamisvormid moonduvad.¹⁶¹ See väide on osaliselt sama, mis ta aasta varem oma päevaraamatusse kirjutas. Sealne sissekirjutus keskendus põhiliselt

¹⁵⁷ Reets, P. Üllatav kunstiraamat, lk 53.

¹⁵⁸ Reets, P. Raamat Amandus Adamsonist. – Vaba Eesti 1960, nr 42, lk 130.

¹⁵⁹ Reets, P. Raamat Amandus Adamsonist, lk 130.

¹⁶⁰ Reets, P. Tänapäeva kunstist. – Mana 1961, nr 1, lk 58–59.

¹⁶¹ Reets, P. Tänapäeva kunstist, lk 58.

kunstile kui nähtusele, mis on ühest küljest vaid käsitöö aga teisalt religioon.¹⁶² Mõtte edasiarendus, milleni ta veel aasta varem ei jõudnud, on kunsti käsitlemine arenemisvõimeta fenomenina, mille erinevad vormid tulenevad ajas moondumisest. Sarnaselt arutab Reets selles artiklis kunsti mõjutatavusest ühiskonna ja 20. sajandi puhul ka tehnoloogia poolt. Ümbritseva maailma paratamatu mõju kunstnikule oli Reetsi esimese päeviku üheks sissekande teemaks¹⁶³ ning sealt edasi on ta ikka ja jälle selle juurde tagasi pöördunud. 20. sajandi moodsad ja abstraktsed kujutamisi viisid on Reetsi kohaselt uus maailmavaateline tunnetus. „Märkide kui kujundite asetus, pinge ja veenvus näitavad vormi ja sisu võrdsuse võimalust. Kujundus ongi sisu ja sisu on nähtav kujund, teoreetiliselt seega puhas vorm. Kuid seda ikkagi teoreetiliselt, sest tegelikult abstraktne kunst on minetanud sisu ja vormi problemaatika, ja pigemini on tunde ja tunnetuse vormel.“¹⁶⁴ Teinegi teema, mis ühtib Reetsi päevaraamatute sagedase arutlusega, on taaskord küsimus sisu ja vormi ning tunnetuse üle.

Lisaks moodsale kunstile arutab Reets ka rahvuslikkuse küsimuse üle kunstis. Oma märkmikes mõtiskleb ta sageli rahvuse, rahvuslikkuse ja paguluse teemadel. Seda ilmselt paljuski just kodumaalt eemal olemise tõttu. Nii nagu ta oma artiklis „Rahvuslikust kunstist“ 1956. aastal kirjutab, mõjutavat iga rahvus kunstistiile muutes need erinevates riikides just neile omapärasteks.¹⁶⁵ Rahvusliku kunsti teemadel arutas Reets samuti oma päevaraamatutes, jõudes seal järelduseni, et sellega kaasnev probleem tuleneb tihti kunstikirjutistest. Nii artikli kui päeviku puhul toob ta välja mehaaniliselt enda rahvuse sidumise mõne kunstistiili või teise riigiga. Näiteks toob ta artiklis J. W. von Goethe ning tema ürituse siduda gooti kunst saksa rahvaga. See õnnestus tal edukalt, kuid tegemist oli liigselt emotsioonidel püsiva ülipüüdliku sideme loomisega.¹⁶⁶ Eesti puhul toob Reets välja püüdliku sideme loomise prantuse ja rootsi kunstiga.¹⁶⁷ Mõlema puhul nendib ta aga lõpuks, et tahe leida sarnasusi ning seeläbi leida oma rahvuslikku kunsti ei ole piisav, et sellest ka rahvuslik kunst saaks. Lõpetuseks jõuab Reets ikkagi järeldusele, et olenemata millise riigi või rahvuse kunstiga on tegemist, üks põhiline aspekt on seal ikka sama –

¹⁶² Reets, P. Päevik II, 9.10.1960. UTKK

¹⁶³ Reets, P. Päevik I, 21.12. 1947. UTKK

¹⁶⁴ Reets, P. Ajajärk nimega abstraktne. – Tulimuld 1987, nr. 2, lk 80.

¹⁶⁵ Reets, P. Rahvuslikust kunstist. – Estonia 6. Eesti üliõpilaskond välismaal, 1956, lk 28–30.

¹⁶⁶ Reets, P. Rahvuslikust kunstist, lk 28.

¹⁶⁷ Reets, P. Päevik II. 24.09.1960. UTKK

nimelt kunst tuleneb selle loojast - inimesest. „*Kunstiteost vaadeldes ja hinnates saavad hinnangule aluseks ning mõõdupuuks olla ainult puhtesteetilise-kunstilised printsiibid ja üldinimlikud ideed. Ja kui erinevad need printsiibid eri aegadel ja eri rahvastel ongi, siiski nad on kantud ühest nimetajast, nimelt – inimesest.*“¹⁶⁸

¹⁶⁸ Reets, P. Rahvuslikust kunstist, lk 28.

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli luua baas Paul Reetsi uurimisele. Täpsemalt keskenduti Reetsi kunstikirjutistele, nii publitseeritud kui ka isiklikele päevaraamatute sissekannetele. Lisaks neile oli üheks allikmaterjaliks UTKK kogus asuvad Reetsi dokumendid. Nendel põhineb töö esimene osa, mis annab ülevaate Reetsi elust. Põhiliselt keskendutakse esimesele elupoolele, tema õpingutele Eestis Nõmme gümnaasiumis, uurides edasi Reetsi jõudmist Saksamaale ning sealseid ajaloo, kunstiajaloo ja usuteaduse õpinguid Bonni ülikoolis. Suurem rõhk on asetatud USA-sse jõudmisele ning seal uue elu alustamisele. Sealsed Harvardi aastad mõjutasid Reetsi edasist tegevust väga suurel määral. Ülikooli lõpetamisega 1953. aastal põhjalikum ülevaade aga lõpeb, seda seetõttu, et noorus ja õpingud mõjutasid enim tema kunstiliste ideede ja väärtuste väljakujunemist. Sellest tulenevalt tuleb märkida, et Reetsi hilisemat elu tuleb põhjalikumalt veel edasi uurida.

Töö põhiline eesmärk oli leida Reetsile omane lähenemine kunstile. See uurimus põhineb tema päevaraamatutel ja publitseeritud artiklidel. Sellest tulenevalt keskendub teine peatükk Reetsi 22 päevaraamatule, keskendudes neis kujutavast kunstist kirjutatule. Võttes arvesse, et 63 aasta jooksul on Reets kirjutanud üle 4000 lehekülje on ilmselge, et siinkohal on edasine uurimine vajalik. Kolmandas osas on antud ülevaade Reetsi kirjutatud artiklitest, võttes vaatluse alla tema kunstikirjutised. Reetsi publitseeritud artiklid pärinevad vahemikust 1955–1995. Ta on kirjutanud 123 artiklit ning neist 53 on pühendatud kunstile. Need moodustavad suure osa selle töö allikatest, neist leiavad kajastamist ainult olulisemad. Põhilised teemad, millest Reets kirjutab on Eesti maalikunst ja keskaegne arhitektuur, leidub ka graafikat, joonistusi ja karikatuure analüüsivaid kirjutusi. Lisaks neile teemadele on Reets avaldanud raamatute arvustusi ning laiemalt kunsti üle arutavaid artikleid. Peale publitseeritud materjali analüüsimise toob autor kolmandas osas seoseid päevaraamatutega, millega proovib luua terviklikumat ülevaadet Reetsi suhtumisest kunsti.

Võrreldes Reetsi päevikutes kirjutatut tema publitseeritud töödega, siis esmapilgul ei torka silma väga suurt teemade kattuvust, eelkõige seetõttu, et ainevald, millest ta kirjutab, ei esine väga päevaraamatutes. Päevikutes ei keskendu Reets erinevatele kunstiliikidele ega

eesti kunstile. Seda põhiliselt seetõttu, et teemad, mille üle ta oma sissekannetes arutleb, ei puutu otseselt kokku Eestiga ning ei ole seega ka pagulusajakirjades nii aktuaalsed. Reets arutab moodsale kunstile alguse pannud kunstnike üle. Tema üheks eriliseks lemmikuks, on Picasso. Samuti analüüsib ja õpib Reets tundma Klee kunsti. Just Klee kunsti uurimisega ilmnes Reetsi üks omapärasemaid tunnuseid. Ta ei mõista hukka seda, millest ta esmapilgul aru ei saa, vaid näeb vaeva, et seda mõista ning avaldab oma arvamuse alles pärast seda. Selline lähenemine on üks põhjuseid, miks Reetsil tekkis konflikt „õige“ kunstiajalooga.

Moodne kunst pakub Reetsile suurt huvi ilmselt seetõttu, et seal on üheks kõige olulisemaks aspektiks vorm. Vormi ja sisu küsimus ongi Reetsi üks kõige põhilisemaid aruteluteemasid. Tema artikleid lähemalt uurides ilmneb, et just see probleem on neis ka läbivaks. Reets lähtub põhiliselt oma hinnangu andmisel sellest, kui edukas on kunstnik olnud sisule õige vormi leidmises.

Reetsi on küll eelkõige liigitatud kriitikute alla, kuid ta ise leiab, et kritiseerimine ei ole parim viis kuidas asjadele läheneda. Tema kirjutamise aluseks on põhimõte, et vaid väikene vaim otsib kõikjalt negatiivset. Seetõttu on Reetsi enda kriitika enamasti küllaltki pehme ja sõbralik, proovides alati leida ja välja tuua hinnatava positiivsed küljed. Vajaduse tekkides suudab ta aga teha märkuse mõne negatiivse punkti kohta alati väga peenelt ja teravmeelselt.

Paul Reetsi kirjutistest ei ilmne otseselt lemmikkunstiliiki või -perioodi, millele ta spetsialiseeruks. Ta arutleb laialdaselt kõige üle, otsides vastust küsimusele „mis on kunst?“. Seda võimaldab tal teha lai silmaring ning suured kunstiteadmised. Esmatähtsaks ja vajalikuks ükskõik mille juures peab Reets kunstniku intelligentsust ning vajadust luua. Kui töö puudub sisu, siis ei päästa seda ka tehniliselt suurepäraselt loodud vorm. Selles töös antakse ülevaade Paul Reetsi eluteest ja tema suhtumisest kunsti ja kunstnikesse, mis bakalaureusetöö mahtu arvestades saab olla väga ülevaatlik ning mitte erinevatesse valdkondadesse põhjalikult süüviv. Edaspidi tuleks analüüsida põhjalikumalt tema päevaraamatuid ja artikleid, seostades neid teiste tema kaasaegsete kunstikirjutistega ja kunstieluga. Kunstiajaloost veidi kaugema teemana on seni täiesti puudutamata Reetsi kirjanduskriitika, mille kohta on isegi rohkem materjali kui kunstikirjutiste kohta. On võimalik selgelt näha, et selle bakalaureusetöö puhul on tõesti tegemist vaid suurele

uurimisele vundamendi loomisega. Töö autor leiab aga, et Paul Reetsi ning teiste kunstikriitikute edasine uurimine on vajalik, et saada terviklikku ülevaadet kunstiajaloost. Noorele autorile oli süüvimine omanäolise mõttemaailmaga kunstiajaloolase arvamustesse ja arutlustesse keerukas, kuid samas intellektuaalset naudingut pakkuv ülesanne.

LISA

Paul Reetsi publitseeritud kunstiartiklid,

- Kunst rahvale. Vaba Eesti, 1955, nr. 2 (12), lk 4-5.
- Rahvuslikust kunstist. Estonia 6. Eesti üliõpilased välismaal. 1956, lk 28-30.
- Miks ja kuidas. Vestlus kunstiajaloolase Paul Reetsiga. Vaba Eesti, 1957, nr. 5, lk 5.
- Uus hoone ühele kunstimuuseumile. Vaba Eesti, 1960, nr. 1 (37) lk 45, 56.
- Raamat Amandus Adamsonist. Vaba Eesti, 1960, nr.6 (42), lk 130.
- Tänapäeva kunstist. Mana, 1961, nr. 1, lk 58-59.
- Eesti kunst 1960. Riverside Museum, New York. 86 tööd 17-lt kunstnikult. Vaba Eesti, 1961, nr.4 (48), lk 48-49, 51.
- Saaremaa keskaegsed maakirikud. Saaremaa raamat. Saarlaste Ühing, 1962, lk 78-81.
- Endel Kõksi kunstitee. Mana, 1962, nr. 4; Vaba Eesti Sõna 8.11. 1962, nr. 45, lk 8.
- Eduard Rüga looming. Näituse kataloog. NY. 1963.
- Eduard Rüga 60. Mana, 1963, nr. 3/4, lk 225-230.
- Ruth Tulvingu maalide ja joonistuste näitus Eesti Majas. Vaba Eesti Sõna, 30.01.1964, nr. 5 (764), lk 10.
- Ruth Tulving – maalide näitus New Yorgis 7.12. 1963. Mana, 1964, nr. 2, lk 156-157.
- Paralleelid. Arno Vihalemma graafikast 1954-64. Tulimuld, 1965, nr. 3, 155-173.
- Värav muinasmaale (Kr. Raud 100). Mana, 1965, nr. 28, lk 15-17.
- Kunstinäitus Eesti Majas (New York) 1966. Mana, 1966, nr. 29, lk 9-10.
- Raamat Eesti arhitektuuri ajaloost. Mana 4, 1966, nr. 31.
- Kunstinäitus 9.-11. 11.68 Eesti Majas, NY. Tulimuld, 1968, nr. 2, lk 115-118.
- Kunstinäitus New Brunswick'is. Eesti Päevaleht, 17.09.1968, nr. 216, lk 2.
- E. Kõksi näitus Torontos. Eesti Postimees, 17.10.1968, nr. 242, lk 2.
- Näitus Eesti Majas 22.-23. nov 1968. Näitusekataloog.
- Epp Ojamaa kunst. Eesti Päevaleht, 11.12. 1968, nr. 287, lk 2.

- Epp Ojamaa maalide näitus N.Y. Eesti Majas 22.-24. nov. 68. Tulimuld, 1969, nr. 1, lk 61-62.
- Raoul Lind – maalide näitus Eesti Majas. New York, mai 1968. Tulimuld, 1969, nr. 2, lk 121-122.
- Rüga töödest 1965-1969. Tulimuld, 1970, nr. 3, lk 150-152.
- Kunst paberil. Kultuuripäevad 71. Kunstinäituse kataloog. New York, 8.-11.04 1971.
- Ul – Rüga kunstinäitus. Näitusekataloog. NY, 1971.
- E.Rüga maalid ja A. Ulm Augustase skulptuurid. Tulimuld, 1972, nr. 2, lk 109-111.
- Keskaja arhitektuuri restaureerimisest Eestis. Mana, 1972, nr 39, lk 25-31.
- Endel Kõks. Eesti Kultuuripäevad Eesti Majas. New York 11.IV-14.IV 74. Kevad 1974.
- V. Vaga. Kunst Tartus XIX sajandil. Mana, 1974, nr. 40, lk 105-106.
- Ridala Kirik – lisand Eesti 13.sajandi ehitusloole. Verbum habet Sakala. Korp! Sakala koguteos. New York – Stockholm – Toronto, 1974.
- Ed. Valtmani karikatuuride näitus Bostonis. Vaba Eesti Sõna, 25.09. 1975, nr. 38, lk 6.
- Lakewoodi kiriku altarimaal. Tulimuld, 1975, nr. 3, lk 164-166.
- Eesti keskaja arhitektuur. Tulimuld, 1976, nr. 2, lk 87-101.
- Tagasivaade ühele näitusele. Aja Kiri, 1978, nr. 6, lk 20-22.
- Möödunud sajandi kunstist Eestis. Mana, 1978, nr 45, lk 75-76.
- Ilse Leetaru graafikanäitus. Vaba Eesti Sõna, 11.10.1979, nr. 41, lk 9.
- Teekond, ehk Ed. Rüga töödest. – Eduard Rüga. Graafik ja maaliija. Rooma. Maarjamaa, 1979.
- Ilse Leetaru graafikast. Tulimuld, 1979, nr. 4, lk 211-214.
- Helmi Ürpus in memoriam (1911-1978). Aja Kiri, 1979, nr. 6 (24), lk 22-23 ja 26-27.
- Rüga töödest. Tulimuld, 1980, nr. 1, lk 28-36.
- Eesti kunst USA's Eesti kunst eksiilis 1980. Esto kunstinäituse kataloog. Stockholm: Esto, 1980.
- Üllatav kunstiraamat. Aja Kiri, 1981, nr. 1, lk 52-54.

- Endel Kõksi juubeliks. Vaba Eesti Sõna, 1982, nr. 16, lk 5.
- Graafik Johann Naha. Vaba Eesti Sõna, 1982, nr. 18, lk 4.
- Joonistused. Merike Tumma joonistuste näitus Eesti Majas, N.Y. Vaba Eesti Sõna 28.05. 1987, nr. 21, lk 4.
- Ajajärk nimega abstraktne. Tulimuld, 1987, nr. 2, lk 80-86.
- Graafik Agate Veeber. In memoriam. Vaba Eesti Sõna, 21.04.1988, nr. 16, lk 10.
- Eduard Rüga 85. Vaba Eesti Sõna, 18.08. 1988, nr. 33, lk 9.
- Agate Veeberi graafikast. Triinu, 1989, nr 146.
- Agate Veeber. Näituse kataloog. Kultuuripäevad 1989. New Yorgi Eesti Maja.
- Eduard Rüga 90 aastat. Vaba Eesti Sõna, 12.08. 1993, nr. 32.
- Merike Tumma näitus. Mana, 1995, nr. 57, lk 6.

Kasutatud kirjandus

Käsitirjalised materjalid, dokumendid

- Reets, Paul. Päevik I, 21.12. 1947. – 23.04. 1960. UTKK
- Reets, Paul. Päevik II, 23.04. 1960. – 3.09. 1961. UTKK
- Reets, Paul. Päevik III, 22.10. 1961. – 2.07. 1963. UTKK
- Reets, Paul. Päevikud IV, 5.07. 1963. – 8.06. 1965. UTKK
- Reets, Paul. Päevikud V, 22.07. 1965. – 8.10. 1967. UTKK
- Reets, Paul. Päevik VI, 9.10. 1967. – 8.05. 1968. UTKK
- Reets, Paul. Päevik VIII, 1.01. 1969. – 15.11. 1970. UTKK
- Reets, Paul. Päevik X, 15.11. 1970. – 8. 12. 1971. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XI, 10. 12 1971. – 19. 04. 1973. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XII, 20. 04 1973. – 15.05 1976. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XVII, 22.10. 1983. – 7. 02. 1986. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XVIII, 8.02. 1986. – 6.05. 1990. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XIX, 6.05. 1990. – 28.09. 1992. UTKK
- Reets, Paul. Päevik XX, 28.09. 1992 – 13.06. 1995. UTKK
- Paul Reetsi. Küpsustunnistus. UTKK
- Paul Reets. Inglise keelse eluloo mustand. 25.09.1949. UTKK
- Paul Reets. Kiri Freiburgi ülikoolist. UTKK
- Paul Reets. World Student Relief kiri stipendiumite kohta. UTKK
- Paul Reets. Mein Lebenslauf. 2.04.47 Bad Godesburg. UTKK
- Paul Reets. Heinrich Lützeleri kirjada Paul Reetsi kohta. UTKK
- Paul Reets. Personausweis 24.09.1945 Saksamaa. UTKK
- Paul Reets. Harvard University vastuvõtu kiri. 22.05.1951. USA. UTKK
- Paul Reets. Kiri Harvardi ülikoolist Charles L. Kuhnilt. 3.10.1951. UTKK
- Paul Reets. Kiri Harry Boberilt. 21.04. 1954. UTKK
- Paul Reets. Kiri pastor David Belgumilt ülikoolile. 25.05.1951. UTKK
- Paul Reets. Laenuleping. 13.05.1952. UTKK
- Paul Reets. Harvardi ülikooli lõputunnistus. Juuni 1953. UTKK

- Paul Reets. P.E.N klubi liikmetunnistus. 7.4.1972. Stocholm. UTKK
- Paul Reets. Contacts for Paul Reets. Daatum puudu. UTKK
- Paul Reets. Kiri Rosenbergile Swarsenskilt. UTKK
- Paul Reets. Kiri Swarzenskilt Reetsile. UTKK
- Paul Reets. Kiri Hanns Swarzenskilt. UTKK
- Paul Reets. Schleissheimi pallee töö käsikiri. UTKK
- Paul Reets. USA kodakondsustunnistus. UTKK

Paul Reetsi artiklid ajakirjanduses

- Kunst rahvale. Vaba Eesti, 1955, nr 2 (12), lk 4-5
- Rahvuslikust kunstist. Estonia 6. Eesti üliõpilased välismaal. 1956, lk 28-30
- Uus hoone ühele kunstimuuseumile. Vaba Eesti, 1960, nr. 1 (37) lk 45, 56
- Raamat Amandus Adamsonist. Vaba Eesti, 1960, nr.6 (42), lk 130
- Tänapäeva kunstist. Mana, 1961, nr. 1, lk 58-59
- Kaksteist fragmenti (+Sappho tõlked), Mana, 1963, nr. 2, lk 79-82
- Paralleelid. Arno Vihalemma graafikast 1954-64, Tulimuld, 1965, nr. 3, 155-173
- Kunstinäitus 9 – 11.11.68 Eesti Majas, N.Y. Tulimuld 1968, nr.2, lk 115-118
- V. Vaga. Kunst Tartus XIX sajandil. Mana 40, 1974, lk 105-106
- Ridala Kirik – lisand Eesti 13.sajandi ehitusloole. Verbum habet Sakala. Korp! Sakala koguteos. New York – Stockholm – Toronto, 1974
- Ed. Valtmani karikatuuride näitus Bostonis. Vaba Eesti Sõna, 25.09. 1975, nr. 38, lk 6
- Lakewoodi kiriku altarimaal. Tulimuld, 1975, nr. 3, lk 164-166
- Eesti keskaja arhitektuur. Tulimuld, 1976, nr. 2, lk 87-101
- Möödunud sajandi kunstist Eestis. Mana 45, 1978, lk 75-76
- Ilse Leetaru graafikanäitus. Vaba Eesti Sõna, 11.10.1979, nr. 41, lk 9
- Ilse Leetaru graafikast. Tulimuld, 1979, nr. 4, lk 211-214
- Üllatav kunstiraamat. Aja Kiri, 1981, nr. 1, lk 52-54
- Graafik Johann Naha. Vaba Eesti Sõna, 1982, nr. 18, lk 4
- Ajajärk nimega abstraktne. Tulimuld, 1987, nr. 2, lk 80-86
- Graafik Agate Veeber. In memoriam. Vaba Eesti Sõna, 21.04.1988, nr. 16, lk 10

- Kultuur ja päevad- Mana 57, 1995, lk 6
- Endel Kõksi kunstitee. Mana, 1962, nr. 4; Vaba Eesti Sõna 8.11. 1962, nr. 45, lk 8
- Eduard Rüga 60. Mana, 1963, nr. 3/4, lk 225-230
- Eduard Rüga 60. Vaba Eesti Sõna. 17.10.1963, nr. 42, lk 8-9
- Ruth Tulvingu maalide ja joonistuste näitus Eesti Majas. Vaba Eesti Sõna, 30.01.1964, nr. 5 (764), lk 10
- Epp Ojamaa maalide näitus N.Y. Eesti Majas 22.-24.nov. 68. Tulimuld 1969, nr. 1, lk 61-62
- Endel Kõksi juubeliks. Vaba Eesti Sõna. 22.04.1982, nr. 16, lk 5

Üldkäsitlused

- Undusk, Jaan. Eesti, eksiil ja Välis-Eesti. Väike mentaliteedilugu. – Akadeemia 2008, nr. 10, lk 2257.
- Eesti kunst paguluses. Toim. Koll, Kersti; Talvistu, Tiiu. Kumu. Tallinn 2010.
- A Bibliography of Estonian Art and Artists outside Estonian/Välis-Eesti kunstieliu bibliograafia. Stocholm: Välis-Eesti & EMP, 1980.
- Eesti kirjanike leksikon. Koost. Kruus, O. ja Puhvel, H. Eesti raamat. Tallinn. 2000
- Undusk, Jaan. Paul Reets ja tema kultuurikogu. Tuna 2/2012. Tallinn.
- Eesti kirjandus paguluses XX sajandil. Toim. Piret Kruuspere. Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. 2008. Tallinna raamatutrükikoda.

Elektroonilised materjalid

- <http://www.pen-international.org/our-history/> Kasutatud 28.04.2013.
- The Medieval Academy of America
http://www.medievalacademy.org/?page=About_Us Kasutatud 28.04. 2013.
- Harvard art Museums history. <http://www.harvardartmuseums.org/about/history> Kasutatud 2.05.2013.
- Dictionary of Art Historians. Jakob Rosenber
<http://www.dictionaryofarthistorians.org/rosenber.htm> Kasutatud 2.05.2013.

VÕÕRKEELNE RESÜMEE

Summary

Paul Reets as an art critic

In the 1940s many Estonians fled from Soviet Union, mainly to Sweden or to Germany. Later on many went on to live in the USA, Canada, or Australia. That is how many artists and writers continued their careers elsewhere, although Estonia and 'Estonianness' never really left their creative works. Of course that lessened somewhat in the later years and also with the next generation, but the Estonian communities mostly in Sweden and in Canada paid a lot of attention in keeping their Estonian culture alive. In doing so they created many different foreign Estonian newspapers and magazines, furthermore they held many art exhibitions and other cultural events. Paul Reets was one of the many who over the years wrote articles to these newspapers and magazines. The reason why he is worth writing about, is firstly that he is quite unknown and not researched for Estonians and in 2011 his heritage and history reached his homeland. Most sources used in writing this thesis come from Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus in Tallinn.

The main aim of this thesis is firstly to give an overview of Paul Reets's life, most importantly to find out what is his approach to art and art history. The sources used in that are his own documents, 22 notebooks he kept over 63 years and his 53 published articles about art.

Paul Reets was born in Tallinn on the 5th of July 1924 to parents Viljam and Emilie Reets. He got his secondary education in Nõmme high school. After finishing it on 1943 he went on to join the German army. He fought with them from 1943 until 1945 and that is how Reets managed to flee Estonia. He continued his studies at the University of Bonn where he studied history, art history and comparing religions. He was lucky to study and meet with people like Heinrich Lützel and Hanns Swarzenski. After finishing his studies at Bonn in 1950, he moved to America. From the year 1951 he studied at the University of Harvard where he was admitted to the Graduate school of Arts to work toward the A.M. degree in the Subject of the History and Principles of the Fine Arts. He graduated in 1953,

having had some trouble with money but more importantly trouble with deciding on the suitability of his degree. Paul Reets became the citizen of the United States of America in 1958. For a long time Reets worked in Lahey clinic in Boston, making sure the documents were in order and ready for the next day. This job only between 8 – 12 pm meaning he had a lot of free time on his hands to educate himself, write his diaries or write articles. At the moment he is living in a nursing home in Boston and sharing his room with Chinese Kou Mai Chow.

In the second chapter the author concentrates more on what Paul Reets has written about art in his notebooks. He discusses art in general trying to define the meaning of the word. Continually asking the question what is 'art'? In the end he decides that art itself is the definition of art. From his notebooks two artists stood out more than others. They are Paul Klee and Pablo Picasso. With Klee it took years for Reets to really understand his work and his genius. With Picasso it was clear from the beginning that he is one of the biggest artists in history. Reets also talks often about Maillol. This made the author come to the conclusion that the art Paul Reets himself enjoys the most is art which was produced before World War Two in Western Europe. In his notebooks he does not pay much attention to American art, one of the longest entries concerning American art was about new 'pop-art' or as he calls it 'pie art'.

More than anything he writes about the importance and the relationship between the form and the substance. The reason why Reets enjoys modern art and writes a lot about that might just be because that art deals with the same problem of finding the right shape for the idea. Even though Reets does not write very much about Estonian art or architecture in his diaries, the thing that connects all his writings is that in the end he always goes back to that question. What he does write about Estonia is the way new nation finds its new art, even more how it starts to write about art. He found a couple of problems, firstly that in the beginning of last century the new nation did not create its own art but most was taken over by other nations. Secondly, when authors wrote about Estonian art, one of their intentions became to show that Estonian art had a large roll in world art in genera. Also writers like Voldemar Vaga and Armin Tuulse tried to make connections to other nations like France and Sweden, on the other hand the actual connection that Estonian culture and arts had with Germany was not brought up at all.

The third part of this thesis is based on the published art articles of Paul Reets. Also it is necessary to research and look into them also in order to get the whole picture of the view Paul Reets had on art and artists. Quite interesting is that at first look what he writes in his notebooks and what he has published is completely different. The artists he discusses in his diaries are not the same as whom he writes about in his articles. Actually this is easily explained with the newspapers or magazines he wrote to, those were all exile Estonian, so the main concentration went on Estonian topics – what happened in their homeland or what people living in exile had managed to achieve concerning Estonia. There is a table on the page 30 that gives an overview of in which decade and how many articles Reets wrote and also who published them. As it comes out *Mana* and *Tulimuld* are by far the ones Paul Reets worked the most with. He writes about art and also literature, but in this paper Reets as a literature critic is not analysed.

The biggest part of his articles is dedicated to paintings, the most he has written about is Eduard Rõnga and Endel Kõks. The aspect Reets liked the most about Eduard Rõngas works is how he lets the colours and paint itself create the essence of the painting, bringing out details that usually are missed. Furthermore he appreciates Rõngas ability to find the correct form and technique to portray the nature of the painting. The intriguing part for Reets about Endel Kõks is the vast painting techniques he has learned himself and also his doings for culture outside painting. Characteristic to Kõks' work is constructivism, according to Reets the first painting that is truly Kõks is "Kohvik" (Cafe), showing everything that he based his later works on. Other than those two painters he mentions many others, the author brings out two women who Reets mentions a bit more, Epp Ojamaa and Ruth (sometimes also Rutt) Tulving.

Other writings are about architecture and graphic arts. Concerning, architecture the first published work was about the new Guggenheim building. That was also the only time he wrote something about 20th century architecture and also about a building that does not have anything to do with Estonia. More than anything he writes about medieval Estonian sacral architecture. Reets focuses a lot on churches in the Saare-Lääne episcopacy dating back to the 13th century. In every article Reets mentions the Ridala church, this liking could be explained somewhat with the fact that Paul Reets's father was from Ridala. Reets does not write much about graphics but he does have a couple of artists he writes more

about. They are Agate Veeber, Ilse Leetaru, Johann Naha and Arno Vihalemma. As he did while writing about paintings, Reets stresses here as well the importance of finding the right shape for the substance. Interestingly either writing about paintings, architecture or graphics Reets never brings out any other authors or their opinions.

Finally the last biggest category that Reets wrote about is opinion stories about art and art books. He analyses two books about Estonian 19th century art by Voldemar Vaga, also he writes articles about abstract and national art. On the same topic he has written in his diaries a lot more critically.

In conclusion Paul Reets is an art critic who never says something bad even if he really does not understand a book or a piece of art. Although his articles are mainly only about Estonia, researching his diaries showed that Reets enjoys modern art as well. With this thesis the author wanted to find what is peculiar to how Paul Reets sees and writes about art. The main aspect Reets stresses in his writing is that an artist has to have substance, without it cannot be real art. After this, it is just needed to find the right form for the idea. Getting this right is what is going to make or break the art as well as the artist itself.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Gertrud Kikajon** (isikukood: 49010280246)

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

bakalaureusetöö „Paul Reets kui kunstikriitik“,

mille juhendaja on Tiiu Talvistu.

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 21. mail 2013

(allkiri)